

Juridiska institutionen

Handelshögskolan vid Göteborgs universitet

Programmet för Juris Kandidatexamen

Artikel 234

– verktyg eller broms för integration mellan
medlemsstaterna och gemenskapen?

Kajsa Johansson

Examensuppsats 30 poäng

HT 2007

Handledare Eric Bylander

1	Inledning.....	3
1.1	Syfte och frågeställningar.....	6
1.2	Metod och avgränsningar	6
2	EG-rättens förhållande till nationell rätt.....	7
2.1	Lojalitetsplikten.....	8
2.2	Principen om direkt effekt.....	8
2.3	Principen om EG-rättens företräde.....	11
2.4	Medlemsstaternas skadeståndsskyldighet	12
2.4.1	Domen i <i>Köbler</i> – en utvidgning av medlemsstaternas skadeståndsansvar?	15
2.5	Sammanfattning	16
3	Kritiserade svenska processregler	17
3.1	De svenska reglerna om prövningstillstånd	18
3.2	Den allmänna motiveringsskyldigheten enligt RB.....	19
4	Förhandsavgörande enligt artikel 234	20
4.1	Artikel 234 och dess roll i EG-rätten	20
4.1.1	Artikel 234 och individuella rättigheter	22
4.2	Skyldigheten att begära förhandsavgörande	23
4.3	Möjliga undantag från skyldigheten att begära förhandsavgörande	23
4.3.1	Vilka svenska domstolar omfattas av skyldigheten i artikel 234?	25
4.3.2	Varför begär de högsta instanserna få förhandsavgöranden?.....	26
4.4	Åsikter i svensk doktrin angående tillämpningen av artikel 234	28
5	Kritiken mot Sveriges hantering av artikel 234	29
5.1	Fördragsbrottstalan enligt artikel 226	29
5.2	Kommissionens motiverade yttrande	30
5.3	Fallet SAS/Luftfartsverket	32
5.4	Sveriges inställning	33
6	Lag (2006:502) med vissa bestämmelser om förhandsavgörande från EG-domstolen.....	35
6.1	Utvidgning av den allmänna motiveringsskyldigheten.....	35
6.2	Effekter av lagändringen	36
6.3	Betydelsen för den enskilda individen	38
7	Artikel 234 och tillgängliga sanktioner	39
7.1	Artikel 234 och statsskadestånd	39
7.2	Artikel 234 och vite enligt artikel 228	41
8	Analys.....	42
8.1	Hållbarheten i kritiken.....	42
8.2	Kommissionens beslut att inte väcka talan vid EG-domstolen	44
8.3	Den svenska lagändringen.....	47
8.4	Artikel 234 och sanktioner	48
8.5	Artikel 234 och balansen i systemet.....	50
9	Sammanfattning	52
10	Avslutande reflektioner	55

Förkortningar

Ds	Departementsserien
EG	Europeiska gemenskaperna
EGF	Romfördraget (fördraget om upprättande av Europeiska gemenskapen inklusive de ändringar som genomfördes genom Nicefördraget)
EU	Europeiska unionen
ELR	European Law Review
ERT	Europarättslig Tidskrift
Prop	Proposition
RF	Regeringsformen
RB	Rättegångsbalken (1942:740)

1 Inledning

När Sverige inträdde som medlem i Europeiska Unionen den 1 januari 1995 blev gemenskapsrätten en del av den rättsordning som skall tillämpas av svenska domstolar. En väsentlig skillnad mellan gemenskapsrätten och den nationella rätten är att svensk lagstiftning bygger på, ofta omfattande, förarbeten där syftet med lagstiftningen och hur den är avsedd att tolkas anges. EG-rätten saknar egentliga förarbeten och det är därför inte möjligt att på det sättet få reda på hur den är tänkt att tillämpas. Den enda instans som är behörig att tolka EG-rätten och därigenom påverka rättsutvecklingen är EG-domstolen. Detta medför att EG-domstolens praxis är den enda ledning som ges vid tillämpning av EG-rätt i medlemsstaterna. Om en tolkningsfråga uppkommer i en nationell domstol får eller, i vissa fall, skall frågan föras vidare till EG-domstolen för tolkning i enlighet med artikel 234 EGF, innan tvisten i den nationella domstolen avgörs.¹ Detta innebär att gemenskapsrätten som system bygger på en arbetsfördelning, där tillämpningen av reglerna sker i nationella domstolar och tolkningen av reglerna sker i EG-domstolen. Om alla nationella domstolar kunde göra sin egen tolkning av EG-rättens innehåll skulle det äventyra en enhetlig tillämpning i samtliga medlemsstater.

Stora delar av utvecklingen av de principer som idag har störst betydelse för EG-rätten hade skett redan innan Sverige blev medlem i unionen. Goda möjligheter fanns därför att göra bedömningar av vilka förändringar medlemskapet skulle medföra. Flera omfattande utredningar genomfördes inför medlemskapet och RF 10:5 ändrades för att det skulle vara möjligt att överföra beslutanderätt till gemenskapen. En markering gjordes också av att en förutsättning för detta är att det grundläggande skyddet för mänskliga fri- och rättigheter upprätthålls. Förtydligandet gällande dessa rättigheter byggde på en utveckling som redan skett i gemenskapsrättens praxis (nedan avsnitt 2.3). Även skyldigheten för svenska myndigheter och domstolar att tillämpa gemenskapsrättsliga regler samt principerna om direkt effekt och EG-rättens företräde konstaterades gälla vid inträdet i unionen.²

¹ Artikel 234 (tidigare artikel 177) kommer behandlas utförligt i avsnitt 4

² Prop 1993/94:114, s 32. Principerna behandlas nedan i avsnitt 2.2 och 2.3

Vad avsåg förhandsavgöranden ansågs inga ändringar i svensk processrätt nödvändiga för att de krav som artikel 234 (tidigare artikel 177) i EGF ställde skulle uppfyllas, men ett påpekade gjordes att frågan om sådana ändringar kunde tas upp igen om det visade sig finnas ett sådant behov.³

I denna uppsats kommer en fråga som föranlett en översyn och en ändring av de svenska processreglerna rörande hanteringen av artikel 234 att behandlas. Kritik från EU-kommissionen har riktats mot svenska domstolar i anledning av deras hantering av begäran om förhandsavgörande i enlighet med artikel 234 EGF. Kommissionen avgav ett motiverat yttrande i enlighet med artikel 226 EGF men ärendet fördes dock aldrig vidare till EG-domstolen.⁴ En översyn av de svenska reglerna genomfördes och ledde till en mindre förändring i form av en utökad skyldighet att motivera vissa av de fall där förhandsavgörande inte inhämtas.⁵ Jag kommer fokusera på att utreda om kritiken mot Sverige var befogad och vilken betydelse lagändringen kan tänkas få.

Anledningen till att jag har valt detta ämne är den mycket centrala position artikel 234 har haft i utvecklingen av gemenskapsrätten och i förhållandet mellan EG-rätten och den nationella processrätten. Kravet i artikel 234, att tolkning av gemenskapsrätten skall förbehållas EG-domstolen, har varit ett oerhört effektivt verktyg för att bygga upp skyddet för den enskildes rättssäkerhet och möjligheter att utkräva de rättigheter som EG-rätten ger enskilda. I stort sett har de nationella domstolarna varit lojala mot gemenskapsrätten och hittills har ingen fördragsbrottstalan på grund av brott mot artikel 234 väckts vid EG-domstolen.

Det finns inget tidigare känt fall där kommissionen har riktat ett motiverat yttrande mot en medlemsstat med anledning av artikel 234.⁶ I och med den kritik som riktades mot Sverige och att EG-domstolen i ett fall har uttalat att en nationell domstols felaktiga hantering av artikel 234 kan få betydelse för bedömning av en enskilds rätt till statsskadestånd aktualiseras frågan om vilka möjligheter gemenskapen har att använda artikel 234 för att försöka förmå medlemsstaterna att anpassa sig till EG-rätten.⁷ Vissa

³ Prop 1994/95:19 Sveriges medlemskap i Europeiska unionen s 528

⁴ Kommissionens beslut att avsluta ärendet kan nås på följande länk:
http://ec.europa.eu/community_law/eulaw/index_en.htm#infractions

⁵ Lag (2006:502) med vissa bestämmelser om förhandsavgörande från EG-domstolen. Lagen trädde i kraft den 1 juli 2006.

⁶ Ett motiverat yttrande räknas inte som en offentlig handling i alla medlemsstater och går inte heller att få ut direkt från EU. Det går därför inte att med säkerhet säga att inget motiverat yttrande i anledning av artikel 234 har riktats mot en medlemsstat.

⁷ Det aktuella fallet, Köbler, behandlas i avsnitt 2.4.1

begränsningar i artikelns utformning gör sig också gällande när den jämförs med de principer och den praxis som har utvecklats av EG-domstolen.

Idag är Europeiska unionen ett samarbete mellan ett stort antal medlemsländer, vilket präglas av överstatliga drag. Ursprungligen bygger gemenskapen på tankar om fred och samarbete.⁸ Det stora antal rättsordningar som idag skall anpassas till gemenskapsrätten leder till att stora skillnader finns vid hantering av processrättsliga problem, då EG-rätten skall genomföras i medlemsstaterna med hjälp av de nationella process- och sanktionsreglerna (se avsnitt 2 nedan).

Det som blivit allt mer tydligt för mig under arbetets gång är hur dåligt artikel 234 passar in i det system som EG-domstolen har skapat genom sin praxis. Utvecklingen av gemenskapsrätten har idag kommit så långt att artikel 234, i det sammanhang som är föremålet för denna uppsats, framstår snarare som en broms än ett effektivt verktyg. EG-domstolen har, ibland på häpnadsväckande sätt, tagit stora kliv i sitt arbete för att öka möjligheterna att hävda individuella anspråk som grundar sig på EG-rätten. De mest centrala principerna som till exempel direkt effekt, EG-rättens företräde och medlemsstaternas skadeståndsansvar har utvecklats genom förhandsavgöranden, vilket gör artikel 234 till en mycket central del av EG-rätten. När medlemsstaternas fullgörande av den skyldighet de ålagts i artikel 234 ifrågasätts ligger det nära till hands att fråga sig vilka sanktioner som finns när en medlemsstat bryter mot artikel 234. Då stora delar av EG-rätten bygger på skyddet för individuella rättigheter uppstår problem när sanktioner skall användas i förhållande till artikel 234, eftersom denna artikel inte ger enskilda rättigheter utan är utformad som en skyldighet för nationella domstolar. Både principen om medlemsstaternas skadeståndsskyldighet och kommissionens möjligheter att driva en fördragsbrottstalan påverkas av detta.

Med tanke på den mycket centrala roll artikel 234 har finns det anledning att fundera över om samma saker som är artikelns styrka också är dess svagheter, om nationella domstolar inte är lojala och uppfyller sina skyldigheter.

Gemenskapsrätten har till stor del accepterats av nationella domstolar och tillämpas i många fall. Kritiken mot Sverige visar dock att tveksamheter ändå finns mot svensk praxis och svenska processreglers förenlighet med gemenskapsrätten. Jag har för avsikt att, med grund i den kritik som har riktats mot Sverige, utreda om EG-rättens utveckling har nått en punkt där balansen i systemet trots allt är relativt god.

⁸ Bernitz/Kjellgren, Europarättens grunder, s 8

1.1 Syfte och frågeställningar

Syftet med uppsatsen är att göra en grundlig utredning av artikel 234 samt att utreda vilka grunder som fanns för den kritik kommissionen riktade mot Sverige. Jag vill även visa på den beroendeställning som finns mellan nationella domstolar och EG-domstolen samt belysa de svårigheter ett system, som bygger på förtroende och i stort sett saknar sanktioner, utsätts för när det utmanas av någon sida.

För att uppnå mitt syfte avser jag att besvara följande frågeställningar: Var den kritik som riktades mot Sverige avseende tillämpningen av artikel 234 befogad? Vilken betydelse hade den lagändring, som genomfördes efter kritiken, för kommissionens beslut att avsluta ärendet? Har de lagstiftningsåtgärder som genomfördes i samband med kritiken någon effekt på den faktiska tillämpningen av artikel 234 i svenska domstolar? Finns det sanktioner mot en medlemsstat om ett brott mot artikel 234 kan konstateras? Vilken betydelse har artikel 234 för det fortsatta samarbetet mellan EG-domstolen och de nationella domstolarna?

1.2 Metod och avgränsningar

Jag kommer att inleda med en genomgång av de inom EG-rätten mycket betydelsefulla och idag väl befästa principerna om direkt effekt, EG-rättens företräde och medlemsstaternas skadeståndsansvar, vilka samtliga har skapats av EG-domstolen i samband med förhandsavgöranden. Detta gör jag i syfte att visa vilken oerhört central roll artikel 234 har haft för EG-rättens utveckling. Efter det kommer en genomgång av de svenska reglerna om prövningstillstånd som har aktualiserats såväl i en begäran om förhandsavgörande från Sverige som i kommissionens kritik mot Sverige. Kritiken mot Sverige kommer sedan att analyseras, liksom den lagändring kritiken medförde. Avslutningsvis kommer de problem med balansen i systemet, som uppstår när systemet med förhandsavgörande utmanas av någon sida, att behandlas.

En avgränsning kommer göras genom att jag i stort sett uteslutande kommer behandla den *skyldighet* för sistainstanser att begära förhandsavgörande som föreskrivs i artikel 234 tredje stycket. I de fall jag syftar på den *möjlighet* att begära förhandsavgörande som finns för övriga instanser kommer detta att anges särskilt.

2 EG-rättens förhållande till nationell rätt

Att EG-rätten är en del av de nationella rättssystemen är idag något som inte går att ifrågasätta i sig. Hur EG-rätten skall hanteras i den nationella processrätten är däremot inte alltid självklart. Det är nationella domstolar som förväntas tillämpa EG-rätten och den skall genomföras i medlemsstaterna med hjälp av de nationella process- och sanktionsreglerna.⁹ Eftersom EG-rätten inte innehåller process- och sanktionsregler är EG-rättens genomslag och den enskildes rättsskydd helt beroende av att nationella regler inte förhindrar eller onödigt försvårar möjligheterna för den enskilde att utkräva sina rättigheter enligt gemenskapsrätten.

Att det saknas processuella regler i gemenskapsrätten innebär inte att medlemsstaterna är helt fria att själva välja hur de problem som uppstår skall lösas. EG-domstolen har utvecklat ett antal olika principer som har till syfte att stärka individernas rättigheter och se till att gemenskapsrätten inte diskrimineras i jämförelse med den nationella rätten. Eftersom föremålet för denna uppsats är artikel 234 och Sveriges hantering av denna artikel kommer jag endast att belysa de principer som är nödvändiga för att förstå varför hanteringen av artikel 234 får så stor betydelse för EG-rättens genomslag, individens rättssäkerhet och nationell processrätt.

Det är genom förhandsavgöranden EG-domstolen har utvecklat principerna om direkt effekt, EG-rättens företräde och medlemsstaternas skadeståndsansvar vid felaktigt genomförande av EG-rätten.¹⁰ Dessa principer är tillsammans viktiga beståndsdelar i det som brukar kallas rättsskyddsprincipen och har central betydelse för utkrävandet av de rättigheter gemenskapsrätten ställer upp för enskilda.¹¹ Det avgörande för EG-domstolens möjligheter att genomdriva denna utveckling är i grunden att de nationella domstolarna faktiskt tillämpar artikel 234 och begär förhandsavgöranden och sedan rättar sig efter de domar EG-domstolen meddelar. Den skyldighet som medlemsstaterna har att efterleva EG-rätten och se till att de rättigheter EG-rätten ger går att utkräva är en följd av den allmänna lojalitetsplikt som stadgas i artikel 10 EGF. Jag kommer i detta kapitel att göra en genomgång av lojalitetsplikten

⁹ Andersson, Rättsskyddsprincipen, s 67

¹⁰ Craig/De Búrca, EU Law, Text, Cases, and Materials, s 433

¹¹ Se Andersson, Rättsskyddsprincipen avsnitt 2.4 för en utförlig redogörelse för rättsskyddsprincipen och de olika betydelser begreppet har.

samt principerna om direkt effekt, EG-rättens företräde samt medlemsstaternas skadeståndsansvar.

2.1 Lojalitetsplikten

Medlemsstaterna skall, enligt artikel 10 EGF, vara lojala mot fördraget och avstå från varje åtgärd som innebär att fördragets mål kan äventyras. Denna artikel har ett nära samband med artikel 234. Artikel 10 kräver samarbete mellan medlemsstaterna och gemenskapens institutioner för att lösa de problem tillämpningen av gemenskapsrätten kan skapa i medlemsstaterna. Lojalitetsplikten kallas ibland samarbetsförpliktelsen. I enlighet med denna plikt måste medlemsstaterna anpassa nationella bestämmelser och ageranden så att gemenskapsrätten respekteras.¹²

EG-domstolen har slagit fast att plikten att vara lojal mot gemenskapsrätten omfattar alla statliga organ, vilket innebär att även nationella domstolar har en plikt att vara lojala mot gemenskapsrätten.¹³

Artikel 10 saknar direkt effekt, då den är riktad direkt till medlemsstaterna.¹⁴ Trots detta har principen stor betydelse för utkrävandet av enskildas rättigheter, eftersom det finns stora möjligheter att använda principen som stöd för argumentation emot de nationella regler som kan antas strida emot gemenskapsrätten.¹⁵ Artikel 10 har också utnyttjats av EG-domstolen i många sammanhang för att motivera långtgående tolkningar av gemenskapsrätten (se avsnitt 2.4 nedan).

2.2 Principen om direkt effekt

Principen om direkt effekt har inget uttryckligt stöd i EG-fördraget utan följer av en tolkning av fördragets anda och principer. I artikel 249 EGF stadgas att förordningar skall vara direkt tillämpliga. Begreppen *direkt effekt* och *direkt tillämplighet* är inte

¹² Se till detta stycke Bernitz/Kjellgren, Europarättens grunder, s 108 f.

¹³ Mål C-188/89 Foster mot British Gas plc [1990] ECR I-3313

¹⁴ Mål 44/84 Derrick Guy Edmund Hurd mot Kenneth Jones (Her Majesty's Inspector of Taxes) [1986] ECR 29. Vad som innefattas i begreppet direkt effekt behandlas i avsnitt 2.2 nedan.

¹⁵ Andersson, Rättsskyddsprincipen, s 248

nödvändigtvis samma sak, även om de ibland används synonymt. Inom folkrätten används *direkt tillämplig* för att beskriva en regel som inte kräver implementeringsåtgärder för att kunna tillämpas.¹⁶ Att en bestämmelse i gemenskapsrätten har direkt effekt innebär, utöver den direkta tillämpligheten, att den ger upphov till individuella rättigheter och skyldigheter som kan göras gällande av enskilda inför nationella domstolar och myndigheter.¹⁷

EG-domstolen fastslog 1962, i det klassiska fallet *Van Gend en Loos*,¹⁸ att bestämmelser i EG-fördraget kan ha direkt effekt. Fallet var banbrytande eftersom det vid den tiden inte var självklart att gemenskapsrätten skiljde sig från den allmänna folkrätten. Frågan som förhandsavgörandet gällde var om artikel 12 (nu 25) EGF hade direkt effekt på så sätt att enskilda skulle kunna göra sina rättigheter gällande med stöd av artikeln. EG-domstolen uttalade att gemenskapen utgör en ny form av rättsordning till vars förmån medlemsstaterna har inskränkt sina suveräna rättigheter inom begränsade områden samt att gemenskapsrätten inte bara ålägger skyldigheter utan dessutom rättigheter, som blir en del av de enskildas rättsliga arv. EG-domstolen uttalade också i domen att artikel 177 (nu 234) EGF bekräftar att staterna har tillerkänt gemenskapsrätten en auktoritet som kan åberopas av deras medborgare inför de nationella domstolarna. Eftersom artikel 177 säger att de nationella domstolarna får, och i vissa fall skall, fråga EG-domstolen om tolkning av EG-rätten måste detta innebära att det går att väcka EG-rättsliga frågor i de nationella domstolarna. Att ha en artikel som föreskriver att frågor som rör tolkning av EG-rätten skall föras vidare till EG-domstolen vore meningslöst om inte de nationella domstolarna fick tillämpa EG-rätten. EG-domstolen fastslog därför i *Van Gend en Loos* att nationella domstolars rätt att tillämpa EG-rätten följer av artikel 177 (nu 234) under förutsättning att den regel som är aktuell uppfyller vissa krav.

De krav som ställs upp för att en bestämmelse skall anses ha direkt effekt är att den är ovillkorlig och kan tillämpas utan att några åtgärder behöver vidtas eller att kompletterande lagstiftning genomförs, att eventuella övergångsperioder har passerat samt att bestämmelsens innebörd är klar och precis.¹⁹

¹⁶ Fritz/Hettne/Rundegren, s 174

¹⁷ Craig/de Búrca, s 180. Kapitel 5 i Craig/de Búrca's bok innehåller en utförlig beskrivning om principen om direkt effekt. Jag avser endast att ta upp de mest centrala delarna av principen för att visa på vilken betydelse användandet av artikel 234 har haft för EG-rättens utveckling.

¹⁸ Mål 26/62 *Van Gend en Loos mot Nederlandse Administratie der Belastingen* [1963] ECR 1

¹⁹ Mål 26/62 *Van Gend en Loos mot Nederlandse Administratie der Belastingen* [1963] ECR 1

I *Van Gend en Loos* gällde det en rättighet som kunde utkrävas av en enskild gentemot staten. EG-domstolen har i sin praxis fortsatt att utveckla principen om direkt effekt genom att tillerkänna vissa fördragsregler horisontell direkt effekt. Detta innebär att rättigheterna kan utkrävas i förhållande till enskilda rättssubjekt.²⁰

När det gäller direktiv är dessa enligt artikel 249 bindande endast avseende de resultat som avses. Hur resultaten skall uppnås är upp till varje medlemsstat att avgöra. Direktiv är alltså inte direkt tillämpliga enligt fördraget. Då problem i form av att medlemsstater har underlåtit att implementera direktiv i tid har förekommit, har EG-domstolen tillerkänt direktiv direkt effekt när de inte implementerats i tid av en medlemsstat.²¹ Som stöd för att ge direktiv direkt effekt har EG-domstolen använt sig av argumentet att ingen medlemsstat skall få dra nytta av sin egen försummelse.²² En begränsning finns när det gäller direkt effekt av direktiv som endast kan ha vertikal direkt effekt då de riktar sig direkt till medlemsstaten.²³ I några fall har även förfarandebestämmelser bedömts ha direkt effekt, även om dessa inte direkt kan anses tilldela enskilda rättigheter.²⁴ Om en enskild skall kunna kräva ut sina rättigheter krävs det att nationella myndigheter uppfyller de krav EG-rätten ställer. Fallen går till stor del ut på att ge de enskilda ett påtryckningsmedel gentemot myndigheterna om de inte uppfyller sina skyldigheter och handlar om bland annat att nationella myndigheter är förhindrade att vidta åtgärder innan kommissionen har bedömt en nationell åtgärds förenlighet med EG-rätten när anmälningsskyldighet finns för medlemsstaten. Vid en jämförelse med artikel 234, som behandlas i avsnitt 4 nedan, kan man konstatera att denna saknar direkt effekt och inte anses tilldela enskilda rättigheter. I princip borde samma argument som används för att ge förfarandebestämmelserna i de ovan angivna fallen direkt effekt även kunna tillämpas på artikel 234. Starka skäl talar dock emot en sådan lösning då förtroendet mellan EG-domstolen och de nationella domstolarna riskerar att urholkas av en sådan tillämpning av artikel 234 (se avsnitt 4.1 nedan).

Det som gör att direkt effekt har fått så stor betydelse för utvecklingen av gemenskapsrätten är att enskildas talerätt inför EG-domstolen är mycket begränsad och möjligheten att göra sina rättigheter gällande i nationell domstol därför är avgörande för

²⁰ Exempel på artiklar som har horisontell direkt effekt är artikel 141 om lika lön för män och kvinnor samt konkurrensreglerna i artikel 81 och 82.

²¹ Mål 41/74, *Van Duyn mot Home Office* [1974] ECR 1337

²² Mål 148/78, *Publico Ministero mot Ratti* [1979] ECR 1629

²³ Mål C-91/92, *Faccini Dori mot Recreb S.r.l.* (REG 1994, s I-3325, svensk specialutgåva, volym 16)

²⁴ Mål 120/73, *Lorenz*, Rec. 1973, s 1471; svensk specialutgåva, volym II, s 177, mål C-194/94, *CIA Security mot Signalsson och Securitel*, [1996] ECR I-2201 och mål C-72/95, *Kraaijeveld*, [1996] ECR I-5403

att den enskilde skall kunna få sina rättigheter enligt gemenskapsrätten prövade.²⁵ Den begränsade talerätten för enskilda vid EG-domstolen kompenseras till viss del av att principen om direkt effekt, tillsammans med artikel 234, indirekt, fungerar som en möjlighet att få de i tvisten aktuella frågorna med EG-rättslig anknytning prövade av EG-domstolen, eftersom artikel 234 i vissa fall innebär en skyldighet att ställa tolkningsfrågor till EG-domstolen (se avsnitt 4.1 och 4.1.1 nedan).

2.3 Principen om EG-rättens företräde

Principen om EG-rättens företräde har utvecklats i EG-domstolens praxis och saknar uttryckligt stöd i fördragstexten. Principens innebörd är att gemenskapsrätten skall ges företräde vid en kollision med nationell rätt. Principen slogs fast i fallet *Costa mot ENEL* 1964.²⁶ I fallet upprepade EG-domstolen det den tidigare uttalat i fallet *Van Gend en Loos* och konstaterade återigen att medlemsstaterna genom EEG-fördraget har upprättat en gemenskap som innebär att staterna har överfört en del av sina uppgifter till gemenskapen. Genom detta har de inskränkt sina suveräna rättigheter och skapat ett regelverk som är tillämpligt på dem själva och deras medborgare.

EG-domstolen utvecklade i *Costa mot ENEL* sitt resonemang genom att tillägga att det är omöjligt för en medlemsstat att införa regler som står i strid med denna rättsordning, vilken är en del av de nationella rättsordningarna. Om detta skulle vara tillåtet skulle det innebära att den rättsliga grunden för gemenskapen sattes i fråga.

Principen om EG-rättens företräde har sedan utvecklats ytterligare av EG-domstolen. I *Internationale Handelsgesellschaft*²⁷ fastslogs att gemenskapsrätten har företräde framför alla former av nationell rätt, alltså även framför nationell grundlag. I *Simmenthal II*²⁸ tillades att principen innebär en begränsning av den nationella lagstiftningsmakten. EG-domstolen fastslog vidare i fallet att varje nationell domstol är skyldig att ge gemenskapsrätten full effekt och att motstridande nationella bestämmelser inte fick tillämpas.

²⁵ Fritz/Hettne/Rundegren, s 177

²⁶ Mål C-6/64 *Costa mot ENEL* [1964] ECR 585

²⁷ Mål 11/70, *Internationale Handelsgesellschaft mot Einfuhr- und Vorratsstelle Getreide* [1970] ECR 1125

²⁸ Mål 106/77, *Amministrazione delle Finanze dello Stato mot Simmenthal* [1978] ECR 629

Att EG-rätten skall sättas före nationell rätt i de flesta situationer har fungerat som en viktig drivkraft för skyddet av de grundläggande fri- och rättigheterna inom gemenskapen. Denna utveckling blev följden av att den tyska författningsdomstolens uttalanden i de så kallade *Solange*-målen, där gemenskapsrättens företrädare bara erkändes så länge skyddet för de grundläggande rättigheterna inom gemenskapsrätten fungerade tillfredställande.²⁹ Den tyska författningsdomstolens agerande har även haft inverkan på svensk grundlag. I anledning av Sveriges inträde i EG ändrades RF 10:5 för att viss beslutandemakt skulle kunna överföras till gemenskapen. Enligt RF 10:5 kan beslutandemakt som rör grunderna för statsskicket endast överlåtas om skyddet för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna motsvarar det skydd som finns i RF och Europakonventionen. Det framhålls också i förarbetena till lagändringen att svenska domstolar är skyldiga att tillämpa gemenskapsregler som har direkt tillämplighet eller direkt effekt samt att ge EG-rätten företräde vid en normkonflikt med nationell rätt.³⁰

Principen om EG-rättens företräde har accepterats av de svenska domstolarna och lagts till grund för avgöranden i ett flertal fall där EG-rätt har aktualiserats och där den nationella rätten har stått i strid med gemenskapsrätten.³¹

2.4 Medlemsstaternas skadeståndsskyldighet

Principen om medlemsstaternas skadeståndsskyldighet har utvecklats genom förhandsavgöranden och är sedan en lång tid tillbaka en del av gemenskapsrätten.³² För att regler skall få genomslag krävs att det finns sanktioner i de fall de inte efterlevs. EG-domstolen har därför i en rad rättsfall utvecklat principen om statsskadestånd. Principen grundas på efterlevnad och effektivitet samt att den enskildes rättigheter skall kunna utkrävas. Betydelsen av medlemsstaternas skadeståndsansvar är störst i de fall direkt eller indirekt effekt inte går att använda, eftersom det är i de fallen en enskild saknar möjlighet att få sin sak prövad av en domstol.

²⁹ Se till detta stycke Bernitz/Kjellgren, Europarättens grunder, s 84 f.

³⁰ Prop 1993/94:114, s 32

³¹ Se till exempel NJA 2002 s 75, angående förhandsavgörandet mål C-4441/99 Riksskatteverket mot Soghra Gharehveran [2001] ECR I-7687, RÅ 1996 ref 50 Upplands lokaltrafik, RÅ 1997 ref 65 Lassagård, RÅ 1997 ref 82 I-II, RÅ 2000 ref 5 och RÅ 2000 ref 17

³² För en utförlig redogörelse av principen om statsskadestånd, se Craig/De Búrca s 257-273

Att en skyldighet finns för medlemsstaterna att ersätta skador som orsakats genom en felaktig tillämpning av EG-rätten klargjordes första gången i *Francovich*.³³ Domstolen konstaterade i det fallet att EG-rättens fulla verkan och skyddet för enskildas rättigheter är beroende av att enskilda kan erhålla skadestånd om deras rättigheter blir kränkta. Principen att en medlemsstat kan bli skadeståndsskyldig för den skada som vållas enskilda, genom att medlemsstaten gör sig skyldig till överträdelser av EG-rätten, utgör därför en väsentlig del av fördragets system.³⁴ Domstolen gjorde också en koppling till att principen har stöd i lojalitetsplikten i artikel 10 (tidigare 5) EGF och konstaterade att det i denna artikel också ingår en skyldighet att få överträdelsen att upphöra.³⁵ I *Francovich* var det fråga om ett direktiv som inte hade införlivats i tid av Italien. Det uppställdes i fallet tre kriterier för att en medlemsstat skulle bli skadeståndsskyldig:³⁶

1. Det skall vara en regel som tilldelar enskilda rättigheter som har överträtts.
2. Innehållet i rättigheterna skall kunna läsas ut ur direktivet.
3. Det skall föreligga orsakssamband mellan överträdelsen och den uppkomna skadan.

I *Brasserie du Pêcheur*³⁷ utvecklade EG-domstolen principen ytterligare och fastställde de tre kriterier som skall vara avgörande för möjligheten att erhålla statsskadestånd:³⁸

1. Det skall vara en regel som tilldelar enskilda rättigheter som har överträtts.
2. Överträdelsen skall vara tillräckligt klar (sufficiently serious breach).
3. Det skall föreligga orsakssamband mellan överträdelsen och den uppkomna skadan.

³³ Förenade målen C-6/90 och C-9/90 *Andrea Francovich m fl mot Italien* [1991] ECR I 5357

³⁴ *Francovich* punkt 31-35

³⁵ *Francovich* punkt 36

³⁶ *Francovich* punkt 40-41

³⁷ Förenade målen C-46/93 och C-48/93 *Brasserie du Pêcheur SA mot Förbundsrepubliken Tyskland och The Queen mot Secretary of State for Transport ex parte: Factortame Ltd m.fl.* [1996] ECR I-1029

³⁸ *Brasserie du Pêcheur*, punkt 51

Domstolen utvecklade också vad som krävs för att en överträdelse skall anses vara tillräckligt klar. De faktorer som bedömningen skall göras utifrån uppräknas i punkt 56 i domen:

Det finns i detta hänseende anledning att, bland de omständigheter som den behöriga domstolen kan behöva ta hänsyn till, framhålla den överträdde regelns grad av klarhet och precision, omfattningen av det utrymme för skönsmässig bedömning som i den överträdde regeln lämnas åt de nationella eller de gemenskapsrättsliga myndigheterna, det begångna fördragsbrottets eller den vållade skadans avsiktliga eller oavsiktliga karaktär, den ursäktliga eller ousäktliga karaktären av en eventuell rättsvillfarelse, den omständigheten att en av en gemenskapsinstitution intagen ståndpunkt har kunnat bidra till underlåtenheten [att införa bestämmelser i enlighet med gemenskapsrätten] samt antagandet eller upprätthållandet av bestämmelser eller nationell praxis som strider mot gemenskapsrätten.

I sin senare praxis har EG-domstolen gjort ett antal bedömningar av i vilka fall en överträdelse kan anses tillräckligt klar.³⁹ Sammantaget innebär denna praxis att när bedömningen görs skall en överträdelse i vart fall anses tillräckligt klar om:

- medlemsstatens skönsmässiga utrymme är mycket begränsat eller obefintligt,
- medlemsstaten har underlåtit att vidta de åtgärder som är nödvändiga för att uppnå det angivna resultatet i ett direktiv inom föreskriven tid, eller
- om överträdelsen fortsätter trots att fördragsbrott har fastställts eller då fast rättspraxis eller förhandsavgörande i frågan finns som fastställer att agerandet utgör en överträdelse av gemenskapsrätten

Det saknar betydelse vilket organ i en stat som har gjort sig skyldig till överträdelsen och därmed omfattas även den dömande makten.⁴⁰

Då gemenskapsrätten saknar egna sanktions- och processregler skall ersättningen kunna utkrävas i nationell process. Medlemsstaternas ansvar kan begränsas i enlighet med nationella regler, under förutsättning att EG-rättsliga anspråk inte sätts i sämre ställning än nationella anspråk av samma slag. De nationella reglerna får inte heller

³⁹ C-392/93 *The Queen mot H.M. Treasury, ex parte: British Telecommunications plc.* [1996] ECR I-1631, C-283/94 och 291-292/94 *Denkavit Interntional BV m.fl. mot Bundesamt für Finanzen* [1996] ECR I-5063, C-5/94 *The Queen mot Ministry of Agriculture, Fisheries and Food, ex parte: Hedley Lomas (Ireland) Ltd.* [1996] ECR I-2553, C-178-179/94 och C-188-190/94 *Dillenkofer m.fl. mot Bundesrepublik Deutschland* [1996] ECR I-4845

⁴⁰ *Brasserie du Pêcheur* punkt 32-34 (not 37 ovan).

göra det i praktiken omöjligt eller orimligt svårt att få ersättning för den uppkomna skadan.⁴¹

2.4.1 Domen i *Köbler* – en utvidgning av medlemsstaternas skadeståndsansvar?

I fallet *Köbler*⁴² tog EG-domstolen för första gången ställning till om ett avgörande, i strid med gemenskapsrätt, av en domstol som dömer i *sista instans* kan utgöra grund för statsskadestånd. En österrikisk domstol hade begärt att få denna fråga besvarad i ett förhandsavgörande. EG-domstolen kom fram till att avgöranden från sistainstanser kan medföra skadeståndsskyldighet för medlemsstaten.⁴³

Trots den tydliga markeringen att lojalitetsplikten har mycket långtgående effekter tillägger domstolen att den dömande verksamhetens särskilda karaktär gör att agerande från en domstol i sista instans endast i *undantagsfall* kan utgöra en tillräckligt klar överträdelse. Utöver de krav som ovan angivits, för att en överträdelse av gemenskapsrätten skall vara tillräckligt klar, krävs när det är frågan om ett avgörande från sista instans att överträdelsen är *uppenbar*.⁴⁴ Vid bedömningen av om gemenskapsrätten på ett uppenbart sätt har åsidosatts skall även den aktuella domstolens underlåtenhet att begära förhandsavgörande enligt artikel 234 tredje stycket beaktas.⁴⁵

EG-domstolen bedömde att den i *Köbler* aktuella överträdelsen inte kan betecknas som uppenbar, eftersom praxis saknas när det gäller den i fallet aktuella frågan och beslutet att inte begära förhandsavgörande grundas på en av den nationella domstolen felaktig tolkning av ett fall från EG-domstolen.⁴⁶ Detta sammantaget gör att överträdelsen inte anses uppenbar och inte heller tillräckligt klar.⁴⁷ En överträdelse av gemenskapsrätten skall *inte* anses uppenbar om gemenskapsrätten inte uttryckligen

⁴¹ Factortame, punkt 67 (not 37 ovan)

⁴² Mål C-224/01 Gerhard Köbler mot Österrike [2003] ECR I-10239

⁴³ Köbler punkt 59

⁴⁴ Köbler punkterna 51-53

⁴⁵ Köbler punkt 55

⁴⁶ I fallet begärdes från början ett förhandsavgörande men begäran drogs tillbaka efter att den nationella domstolen, på inrådan av EG-domstolens justitiesekreterare, gjort en tolkning av mål C-15/96, Schönings-Kougebetopoulo [1998] ECR I-47. Den nationella domstolen ansåg därefter inte tolkningsfrågan oklar.

⁴⁷ Köbler punkterna 121-124

reglerar frågan, när praxis från EG-domstolen saknas, om svaret på frågan inte är självklart eller om överträdelsen följer av en felaktig tolkning av en dom från EG-domstolen.⁴⁸

Den aspekt av domen i *Köbler* som är mest intressant, för besvarandet av de i denna uppsats aktuella frågorna, är varför EG-domstolen inte utnyttjade den möjlighet som fanns att göra en vid tolkning av de aktuella frågorna på samma sätt som tidigare skett vid utvecklingen av principen om direkt effekt (avsnitt 2.2 ovan). Om EG-domstolen hade haft viljan att uttala sig i frågan om ett brott mot artikel 234 i sig är att anse som ett fördragsbrott, som kan grunda skadeståndsskyldighet, hade fallet med största sannolikhet givit utrymme för ett sådant ställningstagande.⁴⁹ EG-domstolens bedömning i *Köbler* går istället ut på att först konstatera att den österrikiska domstolen varit skyldig att begära förhandsavgörande i fallet eftersom frågan inte tidigare avgjorts av EG-domstolen.⁵⁰ Efter att detta konstaterats övergår domstolen till att göra en bedömning av om den österrikiska bestämmelse som var aktuell i fallet utgör ett hinder mot den fria rörligheten för arbetstagare, i strid med gemenskapsrätten. Att den österrikiska domstolen inte begärt förhandsavgörande trots att skyldighet förelåg i fallet tas endast med i bedömningen av om överträdelsen är uppenbar, vilket den inte anses vara.

2.5 Sammanfattning

Ovan har givits en beskrivning av ett antal, för den enskildes rättighetsskydd, oerhört centrala principer: direkt effekt, EG-rättens företräde och medlemsstaternas skadeståndsskyldighet. Dessa principer har utvecklats genom det samspel som hela tiden pågår mellan EG-domstolen och de nationella domstolarna. EG-domstolen har i en del av sina avgöranden utnyttjat alla möjligheter som givits att se till att EG-rätten får genomslag i medlemsstaterna. Utvecklingen av gemenskapsrätten har på ett ingripande sätt påverkat medlemsstaternas egna rättsordningar och integrationen har

⁴⁸ Köbler punkt 4 i sammanfattningen med hänvisningar. De kriterier som innebär att en överträdelse inte är uppenbar är ungefär samma kriterier som gör att en domstol är skyldig att begära förhandsavgörande enligt artikel 234, vilket kommer behandlas nedan i del 4.3.

⁴⁹ EG-domstolens ställningstagande i Köbler kommer att behandlas mera utförligt i avsnitt 8.4 nedan.

⁵⁰ Köbler punkt 118

idag gått så långt att det i många fall är omöjligt att bortse från EG-rätten. Genom att EG-domstolen hela tiden har hittat drivkraft i skyddet för den enskildes rättigheter har integrationen nått en punkt där gemenskapsrätten utan tvekan är en väsentlig del av medlemsstaternas rättsordningar och ständigt hittas nya, och ibland kontroversiella, vägar att möjliggöra EG-rättens genomslag i medlemsstaterna.

Oavsett om man är positivt inställd till EG-rätten eller om man tycker att utvecklingen går alldeles för fort är det, som ovan beskrivits, utan tvivel så att EG-rätten är en viktig del av vår rättsordning som inom många områden ger enskilda rättigheter. Det jag vill visa med detta kapitel är hur stor betydelse det har för EG-rättens genomslag och utveckling att medlemsstaterna begär förhandsavgöranden. De tre ovan genomgångna principerna har haft mycket stor betydelse för den enskildes möjligheter att kunna utfå sina rättigheter enligt EG-rätten eller att åtminstone få ersättning om rättigheterna kränkts. Trots att principerna om direkt effekt, EG-rättens företräde och medlemsstaternas skadeståndsansvar redan är befästa i gemenskapsrätten och tillämpas av de nationella domstolarna krävs det, på grund av att alla rättssystem utvecklas, ett ständigt pågående samarbete.

3 Kritiserade svenska processregler

Som ovan visats skall konflikter mellan EG-rätt och nationell rätt i de flesta fall lösas genom att EG-rätten ges företräde. EG-rätten får inte heller sättas i en sämre ställning än nationell rätt. Det är dock inte bara de materiella reglerna som skall tillämpas på ett sådant sätt att enskilda skall kunna utkräva sina rättigheter. Då EG-rätten inte innehåller processregler som styr medlemsstaterna är EG-rättens genomslag beroende av medlemsstaternas processreglering. Den enskildes möjligheter att utfå sina rättigheter är därför beroende av att de nationella processreglerna inte gör det omöjligt att få sina rättigheter prövade. Eftersom denna uppsats i första hand behandlar artikel 234 och den kritik som riktats mot Sverige, i anledning av reglerna om prövningstillstånd och avsaknaden av motivering när förhandsavgörande inte inhämtas, kommer jag i detta avsnitt att behandla de svenska processregler som gäller prövningstillstånd och skyldighet att motivera beslut.

3.1 De svenska reglerna om prövningstillstånd

Svensk rätt bygger på en funktionsfördelning mellan de olika typerna av domstolar. De allmänna domstolarna är tingsrätten, RB 1:1, hovrätten, RB 2:1 samt Högsta domstolen, RB 3:1, och de allmänna förvaltningsdomstolarna är, enligt 1 § lagen (1971:289) om allmänna förvaltningsdomstolar, länsrätt som första instans, kammarrätt som andra instans och Regeringsrätten som högsta instans. Rättsskipningen skall ha sin tyngdpunkt i första instans medan andra instans skall kontrollera det överklagade avgörandet och rätta eventuella felaktigheter. I högsta instans är den huvudsakliga uppgiften att utveckla praxis genom att skapa prejudikat i oklara eller tveksamma rättsfrågor.⁵¹

För att upprätthålla funktionsfördelningen mellan de olika domstolarna krävs enligt RB 54:9 prövningstillstånd för att få ett mål prövat i högsta instans. Prövningstillstånd krävs även till andra instans i de fall där målet handlagts av en domare samt i de fall tvisteföremålets värde uppenbart inte överstiger ett basbelopp enligt RB 49:12.⁵² Enligt RB 54:10 finns det två tillfällen när prövningstillstånd kan meddelas i högsta instans.⁵³ Dessa är när det är av vikt för ledningen av rättstillämpningen, så kallad prejudikatdispens, och när synnerliga skäl föreligger till en sådan prövning. Exempel som anges i lagtexten på vad som är synnerliga skäl är att det finns grund för resning, domvilla eller att hovrättens dom uppenbarligen beror på grovt misstag eller grovt förbiseende. Denna uppräknings skall vara i stort sett uttömmande enligt förarbetena.⁵⁴ Prejudikatdispens är enbart tänkt att avse fall där en rättsfråga är oklar och vägledning behövs. Detta innebär att de fall där en överprövning på grund av att en felaktig tolkning av gällande rätt är aktuell måste rymmas inom de möjligheter som ges genom att synnerliga skäl för en prövning föreligger.⁵⁵ Om en hovrätt till exempel tolkar

⁵¹ Se till detta avsnitt Ekelöf/Edelstam, Rättegång Första häftet, s 134

⁵² Genom en ändring i RB 49:12 (SFS 2005:683) som träder i kraft 2008-11-01 kommer ett generell prövningstillstånd i tvistemål gälla även i andra instans.

⁵³ Reglerna för prövningstillstånd i förvaltningsprocess finns i förvaltningsprocesslagens 36 § och är i stort sett identiska med reglerna i RB 54:10. Reglerna för förvaltningsprocess kommer därför endast tas upp för det fall de avviker från reglerna i RB.

⁵⁴ Prop 1971:45 s 88 f. Jämför med specialmotiveringen till förvaltningsprocesslagen, prop 1971:30, s 79, som inte innehåller något uttalande om att uppräknings är uttömmande.

⁵⁵ Andersson, Dispositionsprincipen, s 436

gemenskapsrätt felaktigt är detta inte i sig en anledning att bevilja prejudikatdispens, eftersom rättsläget inte är oklart.⁵⁶

De svenska domstolarnas tillämpning av reglerna för prövningstillstånd har lett till att deras förenlighet med EG-rätten har ifrågasatts (nedan avsnitt 5.2). Anledningen till att reglerna om prövningstillstånd kan få stor betydelse för EG-rätten är att det endast är de instanser mot vars avgörande det inte finns något rättsmedel som omfattas av *skyldigheten* att begära förhandsavgörande (nedan avsnitt 4). Om inte prövningstillstånd till högsta instans beviljas i mål där frågor rörande EG-rätt är aktuella finns en risk att EG-domstolen inte får möjlighet att klargöra hur EG-rätten skall tolkas. Detta innebär då att den tolkning som sker i den sista instans som faktiskt prövar målet blir gällande i förhållande till parterna i tvisten och det finns risk att detta leder till att EG-rätten inte tillämpas enhetligt i samtliga medlemsstater. I de fall den instans som prövar målet utnyttjar *möjligheten* att begära förhandsavgörande som alla domstolar har enligt artikel 234 uppstår dock inte denna risk.

3.2 Den allmänna motiveringsskyldigheten enligt RB

Regler för hur en dom skall utformas i tvistemål finns i 17 kap RB. Enligt 17:7, 1 st, punkt 5 skall rätten ange domskäl, alltså det som motiverar domslutet. Enligt 17:12 skall 17:7 även tillämpas på slutliga beslut om det behövs med hänsyn till frågans beskaffenhet.⁵⁷ Icke slutliga beslut skall motiveras i den utsträckning det behövs i enlighet med 17:13.⁵⁸ I förarbetena framgår dock att beslut som innebär att Högsta domstolen inte beviljar prövningstillstånd inte behöver motiveras.⁵⁹

Den allmänna motiveringsskyldigheten fyller flera viktiga uppgifter. Den möjliggör kontroll av en doms korrekthet och genom att skälen för ett beslut anges blir risken mindre att förtroendet för rättsskipningen minskar eftersom den som fått ett domslut emot sig förstår varför.⁶⁰ Domskälen gör det också möjligt att bedöma vilka möjligheter det finns att med framgång överklaga en dom till högre instans. De högsta instansernas

⁵⁶ Detta är den del av reglerna om prövningstillstånd som ligger till grund för kritiken mot Sverige och som blev föremål för prövning i Mål C-99/00 Brottmål mot Kenny Roland Lyckeskog [2002] ECR I-4839.

⁵⁷ Liknande regler finns för brottmål i RB 30:5 och 10, samt i FPL 30 §

⁵⁸ RB 30:11 för brottmål. FPL innehåller inga krav på motivering av icke slutliga beslut.

⁵⁹ Prop 2005/06:157 s 27, med hänvisning till NJA II 1943 s 221

⁶⁰ Ekelöf/Edelstam/Boman, Rättegång Femte häftet, s 235

avgöranden finns det visserligen ingen möjlighet att överklaga men domskälen har där istället ett värde när domen skall fungera som prejudikat.⁶¹ I förhållande till EG-rätten möjliggör domskälen en bedömning av domens förenlighet med EG-rätten.

I det fall en domstol bestämmer sig för att inhämta förhandsavgörande från EG-domstolen, i enlighet med artikel 234, räknas denna åtgärd som ett beslut under rättegången.⁶² Om domstolen däremot inte begär ett förhandsavgörande finns inga regler i svensk rätt som säger att ett uttryckligt beslut måste fattas av domstolen i frågan.⁶³ Detta innebär att det inte, enligt RB, krävs någon motivering av en domstols ställningstagande i frågan att inte inhämta förhandsbesked. Den lagändring som genomfördes till följd av kritiken kompletterar till viss del reglerna i RB och innebär en utvidgning av den allmänna motiveringsskyldigheten (se nedan avsnitt 6.1).

4 Förhandsavgörande enligt artikel 234

4.1 Artikel 234 och dess roll i EG-rätten

Det EG-rättsliga systemet är decentraliserat genom att det är nationella myndigheter och domstolar som tillämpar gemenskapsrätten. För att de EG-rättsliga reglerna skall tillämpas och tolkas på ett enhetligt sätt i samtliga medlemsstater, finns artikel 234 som innebär att nationella domstolar skall eller får begära förhandsbesked av EG-domstolen när det gäller tolkning av gemenskapsrätt. Den lyder:

Artikel 234

Domstolen skall vara behörig att meddela förhandsavgörande angående

a tolkningen av detta fördrag

b giltigheten av rättsakter som beslutats av gemenskapens institutioner och av ECB

c tolkningen av stadgar för organ som upprättats genom rättsakter som beslutats av rådet när stadgarna föreskriver detta

När en sådan fråga uppkommer vid en domstol i en medlemsstat får den domstolen, om den anser att ett beslut i frågan är nödvändigt för att döma i saken, begära att domstolen meddelar ett förhandsavgörande.

⁶¹ Ekelöf/Edelstam/Boman, Rättegång Femte häftet, s 236

⁶² Prop 1994/95:19, s 528

⁶³ Ds 2005:25, s 31

När en sådan fråga uppkommer i ett ärende vid en domstol i en medlemsstat, mot vars avgörande det inte finns något rättsmedel enligt nationell lagstiftning, skall den nationella domstolen föra frågan vidare till domstolen.

Artikel 234 har en mycket central roll när det gäller att genomdriva EG-rätten i medlemsstaterna och har bland annat beskrivits som kronjuvelen bland EG-domstolens verktyg.⁶⁴ Det är, som beskrivits i avsnitt 2 ovan, i förhandsavgöranden som EG-domstolen har slagit fast principerna om direkt effekt, EG-rättens företräde och medlemsstaternas skadeståndsansvar vid felaktigt genomförande av EG-rätten. Många av de stora kliv domstolen har tagit i sin strävan att genomföra gemenskapsrätten har alltså sitt ursprung i förhandsavgöranden och en förutsättning för att dessa principer skulle vara möjliga att befästa har varit att nationella domstolar har ställt tolkningsfrågor till EG-domstolen.

Syftet med artikel 234 är att säkerställa genomslag för och en enhetlig tillämpning av gemenskapsrätten samt att undvika att en nationell praxis i strid med gemenskapsrätten uppkommer.⁶⁵ När en fråga om giltighet eller tolkning av en EG-rättslig bestämmelse uppkommer vid en nationell domstol är det EG-domstolens uppgift att avgöra hur den aktuella bestämmelsen skall tolkas, medan den nationella domstolen tillämpar regeln och avgör det enskilda fallet.⁶⁶

Artikel 234 är alltså utformad som ett samarbete mellan de nationella domstolarna och EG-domstolen.⁶⁷ Domstolen har i sin praxis uttalat att användandet av artikel 234 bygger på en åtskillnad mellan de nationella domstolarnas och EG-domstolens funktioner.⁶⁸ Trots detta finns det många som anser att samarbetet numera snarare har utvecklats till *arbetsledning*, eftersom EG-domstolen ibland går över gränserna för sin befogenhet och har en tendens att styra de nationella domstolarnas arbete.⁶⁹ Farhågor av detta slag framfördes också av bland annat Storbritannien i *Köbler*. De åsikter som framfördes där är olämpligheten av att kunna ålägga en medlemsstat skadeståndsskyldighet på grund av ett felaktigt domstolsavgörande. En sådan möjlighet skulle enligt Storbritannien medföra en rätt för EG-domstolen att gå in och pröva sakfrågan samt att avgöra om en nationell slutinstans avgörande varit korrekt. En sådan

⁶⁴ Craig/De Búrca, s 432

⁶⁵ Bernitz/Kjellgren, Europarättens grunder, 153 f. Se även mål 107/76 Hoffman - La Roche [1977] ECR 957

⁶⁶ Nergelius, Amsterdamfördraget och EU:s institutionella maktbalans, s 188 f

⁶⁷ Arnall, The European Union and its Court of Justice, s 51

⁶⁸ Mål 6/64 Costa mot E.N.E.L [1964] ECR 585

⁶⁹ Thomas Bull, "Nationella domstolar och europeisk konstitutionalism", ERT 4/1999, s 685 samt Thomas de la Mare, Article 177 and Legal Integration, s 227

möjlighet avsågs riskera att rubba samarbetet och arbetsfördelningen mellan de nationella domstolarna och EG-domstolen.⁷⁰ Trots att EG-domstolen i sin praxis, på ett i många fall uppenbart sätt, styr de nationella domstolarnas möjligheter att tillämpa EG-rätten framhålls hela tiden de nationella domstolarnas roll och vikten av samarbetet mellan de nationella domstolarna och EG-domstolen. Detta kan ses som ett sätt att försöka undvika att nationella domstolars samarbetsvilja minskar, till följd av de allt större ingrepp i den nationella processautonomin som EG-rättens genomslag kräver.⁷¹

4.1.1 Artikel 234 och individuella rättigheter

När det gäller individens möjligheter att utfå de rättigheter EG-rätten ger kan det ha stor betydelse att nationella domstolar verkligen tillämpar och efterlever gemenskapsrätten. En part kan inte kräva att förhandsavgörande begärs utan det beslutet fattas av domstolen.⁷² Artikel 234 ger i sig inte den enskilde några rättigheter men ålägger den nationella domstolen en skyldighet att, i vissa fall, begära hjälp med att tolka reglerna för att sedan kunna tillämpa dessa på ett korrekt sätt. Att en dom är materiellt korrekt innebär dock att en individ får det den är berättigad till och artikel 234 ger på det sättet indirekt individer rättigheter (avsnitt 2.2 ovan).

Om en part anser att det beslut den nationella domstolen fattar i frågan om begärande av förhandsavgörande är felaktigt innehåller inte EG-rätten några regler som styr möjligheterna att överklaga beslutet. Möjligheterna att överklaga ett beslut att begära, eller inte begära, förhandsavgörande avgörs av de nationella reglerna för överklagande av beslut.⁷³ I svensk process innebär detta att ett beslut att begära förhandsavgörande kan överklagas enligt RB 49:7, om part anser att det försenar målet i onödan. Ett sådant överklagande har bedömts av Marknadsdomstolen i anledning av ett förhandsavgörande som begärdes av tingsrätt.⁷⁴ I fallet konstateras att bedömningen bör vara restriktiv, vad avser att ändra domstolens beslut att begära förhandsavgörande, på grund av att artikel 234 ger en domstol stor frihet att själv avgöra behovet av att

⁷⁰ Köbler (ovan not 44) punkt 27

⁷¹ Thomas de la Mare, Article 177 and Legal Integration, s 227 f

⁷² Craig/De Búrca s 432, Prop 2005/06:157 s 13

⁷³ Mål 166/73, Rheinmühlen-Düsseldorf mot Einfuhr- und Vorratsstelle für Getreide und Futtermittel [1974] ECR 33

⁷⁴ MD 1999:6

ställa en tolkningsfråga till EG-domstolen och överklagandet lämnades därför utan bifall. När det gäller beslut av förvaltningsdomstol saknas motsvarande bestämmelse i Förvaltningsprocesslagen.

Ett beslut att *inte* begära förhandsavgörande kan inte överklagas enligt svensk rätt.⁷⁵ Detta skapar alltså en situation där det är möjligt att ifrågasätta ett beslut där de svenska domstolarna gör det de får, eller har skyldighet att göra, enligt gemenskapsrätten. Däremot saknas möjlighet för en part att angripa ett beslut om parten inte anser att domstolen har uppfyllt sina skyldigheter eller utnyttjat de rättigheter som finns för domstolen i artikel 234. I sista instans saknas även möjligheter att överklaga domen.

4.2 Skyldigheten att begära förhandsavgörande

När en fråga om tolkning av EG-rätt uppkommer i en nationell domstol kan denna enligt artikel 234 begära förhandsbesked av EG-domstolen om det är nödvändigt för att kunna döma i saken. Om tolkningsfrågan uppkommer i en instans mot vars avgörande det inte finns något rättsmedel enligt nationell rätt *skall* förhandsbesked inhämtas enligt artikel 234 tredje stycket. Detta innebär att samtliga domstolar, vars avgöranden inte går att överklaga, är skyldiga att inhämta förhandsbesked när en fråga som rör tolkningen av EG-rätten uppkommer i nationell domstol.⁷⁶ Enligt artikelns ordalydelse är denna skyldighet ovillkorlig.

4.3 Möjliga undantag från skyldigheten att begära förhandsavgörande

Hur artikel 234 skall bedömas har utvecklats i EG-domstolens praxis. Redan i *Da Costa*⁷⁷ uttalades att ett tidigare förhandsavgörande i en fråga kunde innebära att skyldigheten enligt artikel 234 tredje stycket bortföll, om ett mål i en nationell domstol gällde tolkningen av en fråga som var likalydande med en fråga som EG-domstolen

⁷⁵ Fritz/Hettne/Rundegren, s 164

⁷⁶ Mål C-99/00, Lyckeskog, punkt 16

⁷⁷ Mål 28-30/62 *Da Costa en Schaake V Nederlandse Belastingadministratie*, [1963] ECR 31

tidigare avgjort. Denna möjlighet till undantag utvecklades ytterligare i *CILFIT*⁷⁸ där domstolen kom fram till att de situationer där skyldigheten, för en nationell domstol som dömer i sista instans, enligt artikel 234 bortfaller är följande:

1. Om den uppkomna frågan saknar relevans och inte kan påverka utgången i målet.⁷⁹
2. En likalydande fråga redan har avgjorts av EG-domstolen eller praxis finns som avgör rättsfrågan även om de tvistiga frågorna inte är helt identiska (*acte éclairé*).⁸⁰
3. Den korrekta tolkningen av gemenskapsrätten är så uppenbar att det inte finns utrymme för något rimligt tvivel (*acte clair*).⁸¹ Den nationella domstolen måste vara övertygad om att tolkningen är lika uppenbar för alla andra domstolar i gemenskapen för att få använda sig av denna undantagsmöjlighet. När den gör bedömningen skall hänsyn tas till gemenskapsrättens särdrag och de särskilda svårigheter som tolkningen av gemenskapsrätten innebär.⁸²

Som exempel på gemenskapsrättens särdrag nämner domstolen att flera språk finns att ta hänsyn till och att en tolkning av en gemenskapsrättslig bestämmelse kräver en jämförelse av samtliga språkversioner, att gemenskapsrätten använder en särskild terminologi och att varje gemenskapsrättslig bestämmelse måste tolkas mot bakgrund av gemenskapsrätten som helhet samt dess syften och utvecklingsstadium vid tillfället.⁸³

De kriterier som uppställdes i *CILFIT* innebär tekniskt sett möjligheter för en nationell domstol att göra undantag från den, enligt ordalydelsen i artikel 234 tredje stycket, ovillkorliga skyldigheten för domstolar i sista instans att begära förhandsavgörande. Undantagsmöjligheten när det gäller *acte clair* kräver dock så svåra bedömningar att kritiker menar att det är omöjligt att uppfylla kraven.⁸⁴

⁷⁸ Mål 283/81 *CILFIT*, v Ministero della Sanità, [1982] ECR 3415

⁷⁹ *CILFIT* punkt 10

⁸⁰ *CILFIT* punkterna 13-14

⁸¹ *CILFIT* punkt 16

⁸² *CILFIT* punkterna 16-17

⁸³ *CILFIT* punkterna 18-20

⁸⁴ Mattias Derlén, "Nationella slutinstansers skyldighet att fråga EG-domstolen – *CILFIT*-doktrinen efter Lyckeskog", ERT 1/2004 s 87, samt Johan Lindholm och Mattias Derlén, "EG-domstolen behåller kontrollen – kraven enligt *CILFIT* och Foto-Frost efter Gaston Schul", ERT 2/2006, s 378 f

EG-domstolen har vid flera tillfällen haft möjlighet att ta ställning till en utvidgning av undantagsmöjligheterna från *CILFIT* men avstått.⁸⁵

Vid en jämförelse mellan de möjligheter som finns att göra undantag från artikel 234 och de kriterier som innebär att en överträdelse av EG-rätten anses uppenbar och därmed kan utgöra grund för statsskadestånd vid ett felaktigt avgörande av en sista instans, kan man se att de fall där skyldigheten att begära förhandsavgörande inträder är samma situationer som gör att en överträdelse *inte* är uppenbar (avsnitt 2.4.1 ovan). Eftersom en domstol måste ha avgjort ett mål i strid med EG-rättslig praxis eller inom ett område där praxis saknas, eller tolkat praxis på ett felaktigt sätt för att åsidosätta sin skyldighet att begära förhandsavgörande och just detta agerande innebär att en överträdelse inte anses tillräckligt uppenbar krävs det troligen mycket tydliga överträdelser för att en medlemsstat skall kunna ådra sig skadeståndsskyldighet på grund av ett avgörande av en sista instans.

4.3.1 Vilka svenska domstolar omfattas av skyldigheten i artikel 234?

Det är enbart domstolar mot vars avgörande det inte finns något rättsmedel som omfattas av *skyldigheten* att begära förhandsavgörande enligt artikel 234. Alla domstolar *får* dock begära förhandsavgörande om de anser det nödvändigt enligt ordalydelsen i artikel 234.

I *Lyckeskog* ställdes frågan om hovrätten är en sådan instans som har skyldighet att begära förhandsavgörande eftersom det krävs prövningstillstånd för att få till en prövning i Högsta Domstolen. EG-domstolen svarade att enbart reglerna om prövningstillstånd inte gör hovrätten till en sådan instans, eftersom den högsta domstolsinstansen är skyldig att begära förhandsavgörande antingen när frågan om prövningstillstånd avgörs eller senare.⁸⁶

⁸⁵ Möjligheten att ompröva CILFIT-kriterierna har funnits i flera fall men inte utnyttjats av EG-domstolen. Se t ex mål 338/95 Wiener S.I. GmbH v Hauptzollamt Emmerich, [1997] ECR I-6495. Generaladvokat Jacobs föreslog en omformulering av CILFIT-kriterierna som inte beaktades av domstolen. Se även Mål 99/00 Brottmål mot Kenny Roland Lyckeskog, [2002] ECR I-4839, där Hovrätten för Västra Sverige ställer frågan om det finns möjlighet till ytterligare undantag utöver *acte clair*. Frågan besvaras inte av domstolen i målet.

⁸⁶ Mål 99/00 Lyckeskog punkt 16-18

I den kritik kommissionen riktade mot Sverige, vilken kommer att behandlas i avsnitt 5, framförde kommissionen att den delar EG-domstolens uppfattning, men förutsätter att Högsta domstolen beaktar skyldigheten att begära förhandsavgörande när den tar ställning i frågan om prövningstillstånd. Om förhandsavgörande inte begärs skall Högsta domstolen enligt kommissionen vara skyldig att hänvisa till *CILFIT*-kriterierna eller återförvisa målet till hovrätten.⁸⁷ Kravet att motivera enligt *CILFIT* eller återförvisa till hovrätten eller motsvarande har dock inte fastslagits av EG-domstolen.

Det som är det avgörande för om en domstol skall räknas som en domstol i sista instans är alltså om det går att överklaga domstolens beslut eller inte. Detta innebär att skyldigheten gäller för Högsta domstolen, Regeringsrätten, Marknadsdomstolen och Arbetsdomstolen eftersom deras avgöranden inte får överklagas. I de fall där hovrätt eller kammarrätt är sista instans omfattas även dessa av skyldigheten.⁸⁸ Andra domstolar som omfattas är Migrationsöverdomstolen och i vissa fall Miljööverdomstolen.⁸⁹

Då EG-rättens domstolsbegrepp är vidare än det svenska och det är EG-domstolen som avgör vilka organ som omfattas av begreppet kan skyldigheten att begära förhandsavgörande i vissa fall även omfatta olika myndigheter. Som exempel på myndigheter som kan komma att omfattas anges i förarbetena Skolväsendets överklagandenämnd, Överklagandenämnden för studiestöd samt Överklagandenämnden för totalförsvaret.⁹⁰

4.3.2 Varför begär de högsta instanserna få förhandsavgöranden?

Till och med år 2006 hade sammanlagt 63 förhandsavgöranden begärts av svenska domstolar.⁹¹ Av dessa begärde Högsta domstolen åtta, Marknadsdomstolen tre, Regeringsrätten 19 och övriga domstolar 33. Av statistiken kan alltså utläsas att flest

⁸⁷ Ds 2005:25 s 19 f

⁸⁸ Detta gäller till exempel i fall om underhållsbidrag och ersättning till offentligt biträde.

⁸⁹ Utlänningslagen 16:9 tredje stycket och miljöbalken 23:8

⁹⁰ Prop 2005/06:157 s 29

⁹¹ EG-domstolens verksamhetsstatistik 2006 finns tillgänglig på följande länk:
http://curia.europa.eu/sv/instit/presentationfr/rapport/stat/06_cour_stat.pdf

förhandsavgöranden begärdes av de instanser som inte omfattas av skyldigheten att begära förhandsavgörande.

Att få förhandsavgöranden begärs i de högsta instanserna kan tänkas ha flera orsaker. En åsikt som har framförts är att de högsta instanserna undviker att ställa frågor eftersom de vill behålla sin egen auktoritet och den nationella suveräniteten medan de lägre instanserna är vana att få sina beslut prövade av en högre instans och därför ser möjligheten att bidra till rättsutvecklingen genom att ställa frågor till EG-domstolen.⁹² Detta skulle eventuellt kunna förändra instansordningen på så sätt att lägre instanser kan döma i strid med högre instansers avgöranden genom att tillämpa EG-rätt och på så sätt åsidosätta prejudikat från de högsta instanserna.⁹³ Jag ser ingen stor fara i detta eftersom högsta instans, om frågan kommer dit, ändå skulle ha haft skyldighet att fråga EG-domstolen och det är i nationell process tillämpningen skall ske. En part har rätt att få en lägre instans bedömning prövad genom att överklaga domen till högre instans även om den lägre instansen har begärt ett förhandsavgörande. Eftersom praxis från EG-domstolen är bindande för de nationella domstolarna, och de högsta instanserna enligt den svenska instansordningen i första hand skall avgöra oklara rättsfrågor och skapa praxis där sådan saknas, så stämmer statistiken väl överens med instansordningen och att en så stor del av rättstillämpningen som möjligt skall ske i de lägre instanserna (avsnitt 3.1 ovan).

Eftersom alla domstolar har rätt att begära förhandsavgörande om de anser att det är nödvändigt för att kunna döma i målet är det också en fördel om denna möjlighet utnyttjas för att undvika utdragna processer och onödigt utnyttjande av resurser i de högre instanserna. Att möjligheten att begära förhandsavgöranden används av de lägre instanserna kan också innebära att frågan om hänsyn till EG-rätten tagits, vid bedömningen av om prövningstillstånd till högsta instans skall ges, inte aktualiseras då lägre instans redan har begärt förhandsavgörande (ovan avsnitt 3.1).

⁹² Alter, *The European Court's Political Power*, s 463-466

⁹³ Kakouris, *Do the Member States Possess Judicial Procedural "Autonomy"?*, s 1402

4.4 Åsikter i svensk doktrin angående tillämpningen av artikel 234

Frågan hur möjligheterna till undantag från skyldigheten att begära förhandsavgörande bör utvecklas har varit föremål för en omfattande diskussion i svensk doktrin. Det finns flera olika linjer i denna debatt. Vissa anser att det är av största vikt att fler förhandsavgöranden begärs.⁹⁴ Andra anser att EG-rätten nu har utvecklats så långt att de nationella domstolarna kan göra bedömningen av EG-rätten utan inblandning av EG-domstolen i många fall.⁹⁵ Gemensamt för dem som vill ge nationella domstolar mer frihet är att de ser stora problem i långa handläggningstider och en ökad tillströmning av mål. De som istället tycker att det borde begäras fler förhandsavgöranden ser möjligheten att påverka vilka frågor som tas upp av domstolen och skapa prejudikat, eller för att använda Ulf Bernitz uttryck, ”sätta EG-domstolens agenda”.⁹⁶ Torbjörn Andersson lyfter fram att det finns anledning att förvänta sig en kollaps av systemet om artikel 234 tillämpas i samtliga fall där den borde användas enligt sin ordalydelse. Han framhåller också den belastning det innebär för parterna att EG-rätten skall ges innehåll och befästas på deras bekostnad. På grund av detta bör inte förhandsavgörande begäras i fall där det är osäkert om EG-rätten är tillämplig.⁹⁷

Den senaste tillgängliga statistiken från EG-domstolen⁹⁸ pekar på att trenden med långa handläggningstider börjar vända. Antalet begärda förhandsavgöranden har *ökat* från 210 år 2003 till 251 år 2006 medan handläggningstiden för ett förhandsavgörande har *minskat* från att ha varit 25,5 månader år 2003 till 19,8 månader år 2006. Antalet avgjorda förhandsavgöranden har ökat från 233 år 2003 till 266 år 2006.

EG-domstolen har undvikit att utöka de nationella domstolarnas möjligheter att göra undantag från skyldigheten att begära förhandsavgörande utöver *CILFIT* (ovan

⁹⁴ Ulf Bernitz, ”Missbruk av dominerande ställning i form av prisdiskriminering – restitution och betalningsbefrielse” ERT 2/2003 s 385-386, se även Martin Johansson, ”Artikel 234 EG – en del av det svenska rättssystemet” SvJT 2007 s 232,

⁹⁵ Torbjörn Andersson, ”Vid pärleporten eller Styx? EG-domstolen i nyckelposition”, ERT 2/1999, s 216-217, se även Thomas Bull, ”Nationella domstolar och europeisk konstitutionalism” ERT 4/1999, s 690 ff

⁹⁶ Ulf Bernitz, ”Kommissionen ingriper mot svenska sistainstansers obenägenhet att begära förhandsavgöranden” ERT 1/2005, s 116; se även Bernitz (not 94 ovan) s 385, samt Johansson (not 94 ovan) s 217

⁹⁷ Andersson, Dispositionsprincipen, s 231 f

⁹⁸ Årsrapport 2006, Verksamhetsstatistik – domstolen, tillgänglig på http://curia.europa.eu/sv/instit/presentationfr/rapport/stat/06_cour_stat.pdf

avsnitt 4.3) och antalet medlemsstater har ökat, men trots detta har alltså handläggningstiderna för förhandsavgöranden minskat.

Denna statistik visar att rädslan för de långa handläggningstiderna kan ha varit något överdriven. Argumentet att färre, eller i vart fall inte fler, förhandsavgöranden bör begäras har därmed försvagats över tid. Det återstår fortfarande att se om utvecklingen med kortare handläggningstider fortsätter. Drygt 19 månader är även det en avsevärd tid att vänta på ett avgörande men de senaste årens utveckling har i vart fall varit positiv.

5 Kritiken mot Sveriges hantering av artikel 234

5.1 Fördragsbrottstalan enligt artikel 226

För att regler skall få avsedd effekt krävs att det finns sanktionsmöjligheter, om reglerna inte efterlevs. Ansvar för att gemenskapsrätten får genomslag och faktiskt tillämpas ligger på medlemsstaterna. För att kunna bibehålla balansen mellan medlemsstaterna och gemenskapen finns i artikel 226 EGF en möjlighet för kommissionen att, i egenskap av fördragets väktare,⁹⁹ inleda en fördragsbrottstalan mot en medlemsstat. Detta förfarande används när kommissionen misstänker att en medlemsstat inte uppfyller de krav gemenskapsrätten ställer.

Ett överträdelseförfarande inleds alltid direkt mot medlemsstaten och inte mot det organ som gjort sig skyldigt till överträdelsen. Artikel 226 är ett viktigt verktyg för att kontrollera att de rättsregler gemenskapen ställer upp, inom ramarna för de kompetenser den tilldelats, faktiskt efterlevs av medlemsstaterna. Innan fallet eventuellt förs vidare till EG-domstolen skall kommissionen avge ett motiverat yttrande som staten får möjlighet att bemöta. Om inte statens motivering godtas eller åtgärder vidtas så att skyldigheterna uppfylls kan kommissionen föra ärendet vidare till EG-domstolen enligt artikel 226.

När det gäller en bedömning av om nationella regler strider mot gemenskapsrätten har EG-domstolen utvecklat en praxis som innebär att artikel 226 kan användas oavsett

⁹⁹ Artikel 211 i EGF samt Bernitz/Kjellgren, s 133

vilket statligt organs agerande som är orsak till att gemenskapsrätten inte efterlevs.¹⁰⁰ Det som skall undersökas när kritik riktas mot en medlemsstat är inte hur lagstiftningen är utformad utan hur den vanligtvis *tillämpas*. Om en felaktig tillämpning visar sig vara ett undantag från hur tillämpningen normalt sker skall detta inte grunda ett fördragsbrott.¹⁰¹

Att inleda ett fördragsbrottsförfarande på grund av att en nationell domstol anses ha begått ett fördragsbrott har i doktrinen ansetts olämpligt, eftersom det innebär att kommissionen ger sig in på politiskt mycket känsliga områden.¹⁰²

5.2 Kommissionens motiverade yttrande

I oktober 2004 valde kommissionen att avge ett motiverat yttrande riktat mot Sverige eftersom den ansåg att Sverige inte uppfyllde sina skyldigheter enligt EG-fördraget.¹⁰³ Yttrandet hade föregåtts av en rad informella och formella skrivelser mellan regeringen och kommissionen.¹⁰⁴ Kritiken som riktades mot Sverige gick i huvudsak ut på att tillämpningen av de svenska reglerna om provningstillstånd (avsnitt 3.1 ovan) inte var förenliga med de skyldigheter som finns att begära förhandsavgörande enligt artikel 234. Kommissionen ansåg att den svenska lagstiftningen enligt sin ordalydelse gjorde det möjligt att begära förhandsbesked, men att detta enligt den praxis som utvecklats och det låga antal förhandsbesked som begärs av svenska slutinstanser inte verkade ske.¹⁰⁵

Sverige hade inte ålagt domstolarna någon skyldighet att begära förhandsavgörande eller att i de fall provningstillstånd ej meddelades motivera varför, så att det var möjligt

¹⁰⁰ Brasserie du Pêcheur, ovan not 39

¹⁰¹ Mål C-129/00, Europeiska kommissionen mot Italienska republiken ECR [2003] I-14637, pp 29-33

¹⁰² Dashwood, Alan/White, Robin, "Enforcement Actions under Articles 169 and 170 EEC", ELRev 14/1989, s 391 och 400

¹⁰³ Motiverat yttrande riktat till Konungariket Sverige enligt artikel 226 i Fördraget om upprättandet av Europeiska gemenskapen till följd av överträdelse av artikel 234 tredje stycket EG. Från kommissionen 2004-10-19, ärendenummer 2003/2161, C(2004) 3899

¹⁰⁴ Kommissionens informella skrivelse till Sverige, Bryssel, från 2003-01-23, Justitiedepartementet, "Ang: informell skrivelsen rörande svenskt provningstillstånd i förhållande till art 234 i fördraget", från 2003-03-14, Kommissionen, "Formell underrättelse", Bryssel, från 2004-04-01, överträdelsenummer: 2003/2161, SG-Grefte(2004)D/201417, C(2004) 1185, Justitiedepartementet, "Angående formell underrättelse om att de svenska domstolarnas tillämpning av reglerna om provningstillstånd kan strida mot gemenskapsrätten enligt artikel 234 tredje stycket EG", från 2004-05-26.

¹⁰⁵ Motiverat yttrande punkt 8 och 10

att kontrollera att hänsyn till gemenskapsrätten tagits. Detta ansågs viktigt för att kommissionen skulle kunna uppfylla sina skyldigheter som fördragets väktare, att se till att EG-rätten respekteras av medlemsstaterna.¹⁰⁶ Misstanken om att den svenska tillämpningen av reglerna för prövningstillstånd stod i strid med EG-rätten grundade kommissionen på två rättsfall, EG-domstolens avgörande i *Lyckeskog* och Högsta domstolens beslut att inte bevilja prövningstillstånd i fallet *SAS/Luftfartsverket*.¹⁰⁷

Trots att EG-domstolen i målet *Lyckeskog*, den 4 juni 2002 hade gjort bedömningen att de svenska reglerna om prejudikatdispens i RB 54:10 även omfattade gemenskapsrätten och den högsta domstolsinstansen därför var skyldig att begära förhandsavgörande i enlighet med artikel 234, när frågan om prövningstillstånd prövas eller vid ett senare tillfälle,¹⁰⁸ begärdes inget förhandsavgörande när frågan om prövningstillstånd avgjordes i fallet *SAS/Luftfartsverket* den 12 november 2002 (avsnitt 5.3 nedan). Då inget prövningstillstånd beviljades i målet kunde förhandsavgörande inte heller begäras vid ett senare tillfälle. Detta är, enligt kommissionen, bevis för att tillämpningen av de svenska reglerna om prövningstillstånd strider mot EG-rätten.¹⁰⁹

Inget fall av fördragsbrott för underlåtenhet att uppfylla skyldigheten att begära förhandsavgörande enligt artikel 234 har avgjorts av EG-domstolen. Det finns heller inga tidigare *kända* fall av motiverade yttranden från kommissionen som riktats mot en medlemsstat på grund av brott mot artikel 234.¹¹⁰ I Sverige är denna typ av handlingar offentliga, vilket inte är fallet i alla medlemsstater. Detta kan ha haft betydelse för att kritiken blivit uppmärksammas.

Kritiken har beskrivits som enbart grundad på antalet begärda förhandsavgöranden och bristen på motivering av beslut att inte begära förhandsbesked.¹¹¹ Det är alltså inte på något ställe i det motiverade yttrandet en felaktig tillämpning av gemenskapsrätten som lyfts fram. Det som kritiseras är det sätt på vilket de nationella domstolarna tillämpar den nationella lagstiftningen.

Kommissionen påpekar i yttrandet att det kan vara till ”viss vägledning” att ett system liknande det svenska funnits i Storbritannien och att reglerna där har ändrats i anledning av EG-domstolens dom i *Lyckeskog*. Efter ändringen skall ett beslut att inte

¹⁰⁶ Motiverat yttrande punkt 13

¹⁰⁷ Mål 99/00 *Lyckeskog* och Högsta Domstolens beslut 12 november 2002 i mål T-2137

¹⁰⁸ Mål 99/00, *Lyckeskog* punkterna 17-18

¹⁰⁹ Motiverat yttrande punkt 23

¹¹⁰ Ulf Bernitz ”The Duty of Supreme Courts to Refer Cases to the ECJ: The Commission’s Action Against Sweden” i Wahl/Cramér, *Swedish Studies in European Law*, Vol 1 2006, s 37

¹¹¹ Bernitz, A a s, 54

inhämta förhandsavgörande motiveras och motiveringen skall reflektera omständigheterna i *CILFIT*.¹¹² Detta var dock inte den lösning som valdes i Sverige (avsnitt 6.1 nedan).

5.3 Fallet SAS/Luffartsverket

*SAS/Luffartsverket*¹¹³ är det fall som används som exempel i den kritik som riktats mot Sverige. I fallet knyter hovrätten en ogiltighetspåföljd till artikel 82 EGF. Av ordalydelsen i artikel 82 framgår inte att ogiltighet följer av brott mot artikeln. Frågan är inte heller tidigare avgjord av EG-domstolen.¹¹⁴ Trots detta beviljade inte Högsta domstolen prövningstillstånd i målet och beslutet om avslag motiverades inte.¹¹⁵

Ulf Bernitz skriver i sin artikel att det är allmänt antaget att ett handlande i strid med artikel 82 kan medföra ogiltighet, men att EG-domstolen aldrig har uttalat sig i frågan. Han skriver även att det skulle vara högst förvånande om EG-domstolen skulle komma till en annan slutsats än att artikel 82 kan medföra avtalsogiltighet, men trots detta har Sverige missat en möjlighet att bidra med grundvalen för ett viktigt prejudikat.¹¹⁶

I det motiverade yttrandet från kommissionen anges att Göta hovrätt har tillämpat artikel 82 som skadeståndsgrundande med hänvisning till Bernitz artikel.¹¹⁷ Det Bernitz skriver i artikeln är:

Även om rättsföljden i detta fall blev restitution och befrielse från vidare betalningsskyldighet torde ligga implicit i domskälen att överträdelse av förbud enligt artikel 82 också bedömts föranleda skadeståndsansvar. Här gäller i huvudsak detsamma som i ogiltighetsfrågan; EG-domstolen har hittills inte haft tillfälle att uttala sig.¹¹⁸

¹¹² Motiverat yttrande punkt 15

¹¹³ Dom av Göta hovrätt av 27 april 2001, mål T 33/00

¹¹⁴ En utförlig kommentar gällande fallet finns i Ulf Bernitz, "Missbruk av dominerande ställning i form av prisdiskriminering – restitution och betalningsbefrielse" ERT 2/2003 s 382-386

¹¹⁵ Högsta domstolens beslut 12 november 2002 i mål T-2137; se även det motiverade yttrandet punkt 23

¹¹⁶ Ulf Bernitz, ERT 2/2003 s 385

¹¹⁷ Motiverat yttrande punkt 15

¹¹⁸ Ulf Bernitz, ERT 2/2003 s 385

Då hovrätten inte räknas som en domstol i sista instans kan dess beslut att inte begära förhandsavgörande i SAS/Luftfartsverket inte angripas som ett fördragsbrott. Att ifrågasätta reglerna om prövningstillstånd var därför troligen kommissionens enda alternativ då de ansåg att artikel 234 inte tillämpades på ett korrekt sätt av de svenska domstolarna.

Som jag har behandlat i avsnitt 4.3.1 är kommissionens åsikt att Högsta domstolen skall motivera beslutet enligt *CILFIT*-kriterierna eller återförvisa målet till hovrätten, medan EG-domstolens åsikt är att Högsta domstolen skall begära förhandsavgörande när frågan om prövningstillstånd prövas eller senare. Eftersom Högsta domstolen inte motiverade sitt beslut, vilket inte heller är ett krav enligt svensk rätt (avsnitt 3.3 ovan), går det inte att avgöra om Högsta domstolen använde någon av undantagsgrunderna i *CILFIT* eller om beslutet stod i strid med EG-rätten. Det grundläggande problemet är alltså *möjligheten att kontrollera* om de svenska domstolarna tar hänsyn till EG-rätten vid tillämpning av reglerna om prövningstillstånd.

5.4 Sveriges inställning

Regeringens åsikt i frågan var att kritiken inte var befogad och att det inte fanns belägg för att de högsta domstolarnas praxis stod i strid med EG-rätten.¹¹⁹ I den beskrivning av reglerna som regeringen gav kommissionen framgick att de svenska reglerna ger utrymme för domstolarna att fullt ut beakta gemenskapsrätten.¹²⁰ Regeringen medgav dock att det trots detta kunde finnas visst utrymme för förbättringar av den svenska lagstiftningen och meddelade att en översyn av den svenska lagstiftningen hade påbörjats. Enligt regeringen skulle förslaget gå ut på att de domstolar som omfattas av artikel 234 tredje stycket skulle åläggas en skyldighet att besluta angående förhandsavgörande i de fall detta aktualiserades. Även behovet av att motivera ett sådant beslut skulle utredas.¹²¹ Från svenska sida påpekades också att det förekommer att rätten behandlar frågan om begäran av förhandsavgörande när frågan om

¹¹⁹ Svar på motiverat yttrande om överträdelse av artikel 234 tredje stycket EG (KOM:s ref. SG(2004) D/204674, ärendenummer 2003/2161)

¹²⁰ Justitiedepartementet, "Ang: informell skrivelse rörande svenskt prövningstillstånd i förhållande till art 234 i fördraget", från 2003-03-14

¹²¹ Svar på motiverat yttrande om överträdelse av artikel 234 tredje stycket EG (KOM:s ref. SG(2004) D/204674, ärendenummer 2003/2161)

prövningstillstånd avgörs. Som exempel nämndes tre mål som även bifogades i svaret på det motiverade yttrandet.¹²² Det kan noteras att samtliga dessa beslut har fattats efter att kommissionen avgav sitt motiverade yttrande, vilket ankom till Sverige den 19 oktober 2004.¹²³

Även Högsta Domstolen fick tillfälle, strax efter att det motiverade yttrandet riktats mot Sverige, att ta ställning till frågan om hur den såg på skyldigheten att begära förhandsavgörande, eftersom Luftfartsverket begärde resning i målet *SAS/Luftfartsverket* (avsnitt 5.3 ovan) Högsta domstolen uttalar i fallet att eftersom artikel 234 gäller som svensk lag skall de fall där skyldighet att begära förhandsavgörande föreligger regelmässigt anses vara av vikt för ledning av rättstillämpningen och därmed falla under reglerna för prejudikatdispens i RB 54:10. Om situationen uppstår att en hovrätt bedömt EG-rätten felaktigt och det är uppenbart hur den aktuella regeln skall tolkas finns det enligt Högsta domstolen synnerliga skäl att pröva målet och detta skall i så fall ske med stöd av RB 54:10, första stycket, punkt 2. Högsta domstolen gör en relativt omfattande genomgång av hovrättens ställningstaganden och kommer fram till att det är uppenbart att fallet omfattas av artikel 82 samt att det är uppenbart att en mer ingripande åtgärd än ogiltighet inte krävs för att ge EG-rätten effektivt genomslag. Efter att ha konstaterat detta avslås yrkandet om resning med orden: "Högsta Domstolen konstaterar att kompetensfördelningen mellan de nationella domstolarna och EG-domstolen, fastlagd genom artikel 234, innebär att yrkandet skall avslås".¹²⁴ Detta är enligt min mening en tydlig markering av att Högsta domstolen själv vill dra gränserna för när EG-domstolens tolkningshjälp är nödvändig för att döma i ett specifikt fall.¹²⁵

En annan intressant aspekt av Högsta domstolens argumentation i fallet är att det konstateras att avsaknaden av motivering, när Högsta domstolen inte beviljade prövningstillstånd i målet, trots att ett yrkande om förhandsavgörande framställts av en av parterna, enligt Högsta domstolen kunde ses som ett avsteg ifrån principen att en

¹²² Högsta domstolens beslut den 16 november 2004 i mål B 4274-04 samt Högsta domstolens beslut av den 8 december 2004 i mål B 3986-01 och mål B 148-03.

¹²³ I resultatet av översynen av de svenska reglerna prop 2005/06:157, s 14, not 33, nämns ytterligare ett mål där beslutet att inte bevilja prövningstillstånd har motiverats. Även detta mål, T 180-05, där beslut fattades den 28 september 2005, ligger i tiden efter det motiverade yttrandet. I prop 2005/06:157, s 14 not 34 ges NJA 2004 s 735 som exempel på att motivering inte alltid sker. Det icke motiverade beslutet som åsyftas där låg till grund för kritiken mot Sverige och alltså i tiden före det motiverade yttrandet (SAS/Luftfartsverket).

¹²⁴ NJA 2004 s 735 (Mål nr Ö 1891-03) sista stycket

¹²⁵ Högsta domstolens resonemang stämmer överens med Storbritanniens åsikter i Köbler, se avsnitt 4.1 ovan.

part skall få ett svar på det som yrkas. Detta stämmer dock dåligt överens med Högsta domstolens uttalande i förarbetena till lagändringen, där det framhålls att beslut att inte bevilja prövningstillstånd normalt inte motiveras och en motiveringsskyldighet därför skulle innebära ett avsteg från principen att inte motivera denna typ av beslut.¹²⁶

6 Lag (2006:502) med vissa bestämmelser om förhandsavgörande från EG-domstolen

Resultatet av den översyn som genomfördes av reglerna om prövningstillstånd och behovet av att motivera beslut att inte inhämta förhandsavgörande blev lag (2006:502) med vissa bestämmelser om förhandsavgörande från EG-domstolen.¹²⁷ Lagen trädde i kraft 1 juli 2006 och det är troligen ännu för tidigt att försöka dra några slutsatser om huruvida lagändringen har påverkat domstolarnas förhållningssätt i någon riktning.

Den utredning som genomfördes kom fram till att den motiveringsskyldighet svenska domstolar skulle åläggas inte borde innehålla några krav på innehållet av den typ som införts i Storbritannien.¹²⁸ Som behandlats ovan (se avsnitt 5.2) innebär lagstiftningen i Storbritannien att ett beslut att inte inhämta förhandsavgörande skall motiveras och att motiveringen skall följa *CILFIT*-kriterierna. Kommissionens åsikt i *Lyckeskog* var att Högsta domstolen skulle bedöma fallet utifrån *CILFIT*-kriterierna eller återförvisa till hovrätten för förnyad handläggning (avsnitt 4.3.1 ovan).

6.1 Utvidgning av den allmänna motiveringsskyldigheten

1 § första stycket i den nya lagen innehåller en skyldighet att i vissa fall motivera ett beslut att *inte* inhämta förhandsavgörande. Lagändringen innebär alltså en utvidgning av den allmänna motiveringsskyldigheten i RB, eftersom denna endast omfattar beslut

¹²⁶ Prop. 2005/05:157 s 27. Denna uppfattning delas av Högsta domstolen, Regeringsrätten och Åklagarmyndigheten.

¹²⁷ Ds 2005:25 och prop. 2005/06:157. Lagen ersatte lagen (1997:895) om rätt för svensk domstol att begära förhandsavgörande i vissa fall, som upphörde att gälla vid ikraftträdandet av den nya lagen.

¹²⁸ Ds 2005:25 s 44

att inhämta förhandsavgörande.¹²⁹ En domstol, som omfattas av skyldigheten att begära förhandsavgörande enligt artikel 234 tredje stycket, skall nu motivera ett beslut att inte begära förhandsavgörande, om part har yrkat att förhandsavgörande skall inhämtas eller på annat sätt väckt frågan.¹³⁰ Det är dock fortfarande enbart artikel 234 som reglerar *skyldigheten* att inhämta förhandsavgörande och inga ändringar har genomförts i reglerna för prövningstillstånd. Det kan här tilläggas att EG-fördraget som sådant inte ställer upp ett krav på motivering av fattade beslut.

Lagen anger inga hållpunkter för hur motiveringen skall utformas. I förarbetena sägs att frågan om motiveringens omfattning bör överlämnas till rättstillämpningen. Den ledning som ges är att det bör räcka med att ange vilket av undantagen från skyldigheten som har tillämpats. I det fall att det inte ens anses ha uppkommit en fråga som EG-domstolen är behörig att meddela förhandsavgörande om räcker det att domstolen hänvisar till denna sin slutsats.¹³¹ Detta stämmer väl överens med de motiveringar som förekommit i de mål som ges som exempel på fall där motivering har skett.¹³²

6.2 Effekter av lagändringen

Den 19 juli 2006 fattade kommissionen beslut att avsluta ärendet mot Sverige utan att föra talan vidare till EG-domstolen.¹³³ Med den kritik som riktats mot Sverige i åtanke kan nämnas att kommissionens beslut inte motiveras. Det går därför inte att bedöma på vilka grunder de fattat sitt beslut. En motivering av kommissionens beslut att avsluta ärendet skulle ha varit av intresse för att veta om de grundade beslutet på det förslag som gavs i förarbetena eller på den slutgiltiga lagtexten, eftersom dessa inte till fullo överensstämde.

¹²⁹ Prop. 2005/06:157, s 32 samt avsnitt 3.3 ovan.

¹³⁰ Kravet att åberopa art 234 stämmer dåligt med den i svensk rätt gällande principen om *jura novit curia* vilket kommer behandlas nedan i avsnitt 6.3.

¹³¹ Prop 2005/06:157 s 28

¹³² Avsnitt 5.4 ovan. Motiveringarna i dessa fall är mycket kortfattade och säger i tre av fallen att det inte föreligger någon tolkningsfråga och i ett av fallen att domstolen inte funnit anledning att begära förhandsavgörande.

¹³³ Beslutet kan nås på följande länk:

http://ec.europa.eu/community_law/eulaw/index_en.htm#infractions

Denna typ av beslut meddelas enbart på kommissionens hemsida och finns inte i pappersform hos utrikesdepartementet annat än som ett utdrag från hemsidan.

När det gäller statistiken rörande hur många förhandsavgöranden som begärts av svenska domstolar, kan man konstatera att det under år 2005 begärdes elva förhandsavgöranden, till skillnad från åren 1995-2004 då antalet var mellan fyra och sju per år.¹³⁴ Dock begärdes år 2006 bara två förhandsavgöranden från svenska domstolar. År 2006 var det år då kommissionen beslöt att avsluta förfarandet mot Sverige. Vilka slutsatser som kan dras av detta är för tidigt att säga. Statistiken visar enbart hur många förhandsavgöranden som har begärts av de nationella domstolarna och lagändringen berör de fall där förhandsbesked *inte* har begärts.

Ulf Bernitz skriver att om kommissionens motiverade yttrande för med sig att de svenska domstolarna blir mer aktiva i sitt förhållningssätt till EG-rätten så har förfarandet fyllt sitt syfte.¹³⁵ Min åsikt i det fallet är att det är mindre troligt att kritiken och lagändringen kommer att leda till att gemenskapsrätten lyfts fram. Kritiken, som på ett direkt sätt riktar sig mot domstolarna, kan få motsatt effekt, då risk finns att lagändringen ses som ett försök att styra domstolarna.

När det gäller kommissionens möjligheter att kontrollera att de svenska sistainstanserna uppfyller skyldigheten enligt artikel 234 tredje stycket kan den nya lagen underlätta. Det finns dock fortfarande situationer där beslut inte kommer att motiveras och dessa kan då följaktligen inte heller kontrolleras. Ett sådant fall är om EG-rätten är tvingande, och alltså skall tillämpas av domstolen oavsett om part åberopat regeln eller inte. Dessa fall behöver fortfarande inte motiveras om part inte åberopat artikel 234. Detta borde vara en av de situationer som kommissionen vill kunna kontrollera, då dessa regler har ansetts så viktiga att de inte får åsidosättas oavsett vad parterna för in i processen.

Den utökade kontrollmöjligheten har gjorts beroende av parternas agerande i processen. För att kommissionen skall kunna kontrollera att de svenska domstolarna uppfyller sina skyldigheter krävs det alltså att parterna vill att det skall gå att kontrollera domens, ur EG-rättslig synpunkt, materiella riktighet samt att de vet om att det krävs aktivitet från deras sida.

Det som kan sägas om fallet *SAS/Luftfartsverket* är att lagändringen skulle ha varit tillräcklig för att få en motivering av Högsta domstolens beslut att inte bevilja prövningstillstånd, eftersom Luftfartsverket i sitt överklagande i *mål T 2137-01* yrkade

¹³⁴ Årsrapport 2006, Verksamhetsstatistik – domstolen, tillgänglig på http://curia.europa.eu/sv/instit/presentationfr/rapport/stat/06_cour_stat.pdf

¹³⁵ Ulf Bernitz "The Duty of Supreme Courts to Refer Cases to the ECJ: The Commission's Action Against Sweden" i Wahl/Cramér, *Swedish Studies in European Law*, Vol 1 2006, s 56

att Högsta domstolen skulle begära förhandsavgörande. Den utförliga motivering som Högsta domstolen avgav i beslutet att inte bevilja resning i *NJA 2004 s 735* skulle dock inte ha varit nödvändig med anledning av lagändringen, eftersom undantag görs för de särskilda rättsmedlen i 58 och 59 kapitlen i RB.

6.3 Betydelsen för den enskilda individen

Det anges att lagändringens huvudsakliga syfte är att ”tillgodose parternas legitima intresse av att kunna ta del av rättens ställningstagande till frågan om inhämtande av förhandsavgörande.”¹³⁶ För att detta intresse skall tillgodoses enligt den nya lagstiftningen krävs att parterna, på ett relativt tydligt sätt, har åberopat EG-rätten och en önskan om att förhandsavgörande skall begäras av domstolen.¹³⁷

Artikel 234 har inte direkt effekt och trots detta krävs att en begäran om förhandsavgörande framställs av parterna för att domstolarna skall vara skyldiga att motivera ett beslut att inte begära förhandsavgörande. Att kräva att parterna åberopar en regel som inte anses ha direkt effekt och alltså därmed inte anses tilldela enskilda rättigheter, för att få ut det skydd de är berättigade till, anser jag vara en mycket märklig konstruktion som ställer höga krav på parterna. I svensk nationell rätt uppställs inga krav på att en part skall åberopa tillämpligt lagrum för att få sina rättigheter uppfyllda.

Rättstillämpning ligger enligt svenska processregler helt på rättens ansvar. Detta följer av principen *jura novit curia*, vilken betyder att domstolen känner rätten.¹³⁸ Rätten förutsätts ha förmågan att ex officio avgöra vilka rättsregler som är tillämpliga på de rättsfakta som åberopas av parterna. Eftersom rätten förutsätts ha denna kunskap finns heller inget lagstadgande som ålägger part att åberopa de lagrum han anser att bedömningen bör utgå ifrån.

Att utforma en lag på detta sätt ger intryck av att den enskildes behov av att ta del av en domstols ställningstagande är större om den enskilde är medveten om vilka rättigheter som finns. Detta passar dåligt ihop med den avsaknad av ombudstvång som råder i svensk rätt. Att utforma en lag med ett krav av den här typen ställer mycket höga

¹³⁶ Ds 2005:25 s 35

¹³⁷ Ds 2005:25 s 40

¹³⁸ Ekelöf/Edelstam, Rättegång Första häftet, s 60 f

krav på parterna och kan eventuellt strida mot EG-rätten, eftersom inget krav på åberopande av rättsregler finns i svensk rätt. Det som gör att detta förmodligen inte kommer att bli ett problem är att beslut om prövningstillstånd inte motiveras i någon större utsträckning i svensk praxis (avsnitt 3.3 ovan). Att krav ställs på att part måste åberopa eller åtminstone väcka frågan om förhandsavgörande uppvägs alltså, till viss del, av att en part får rätt till en motivering som normalt inte ges enligt nationell rätt.

Lagen har ytterligare en svaghet genom att väldigt låga krav ställs på motiveringens omfattning och utformning. Det finns anledning att tro att lagstiftningen snarare befäster rådande praxis än skapar ytterligare trygghet för den enskilde, vilket i så fall skulle strida mot syftet med lagen.

7 Artikel 234 och tillgängliga sanktioner

Att en nationell domstol inte begär förhandsavgörande kan leda till att en enskilds rättigheter blir åsidosatta och domstolarnas agerande kan därför vara avgörande för en enskilds möjligheter att utfå sina rättigheter. Eftersom uppsatsen behandlar en misstanke om att reglerna om förhandsavgörande inte respekterats fullt ut i Sverige blir nästa fråga: Vilka sanktioner kan drabba en medlemsstat, till följd av ett brott mot artikel 234 och på vilket sätt kan den enskilde skyddas mot eventuella verkningar av ett uteblivet förhandsavgörande? Den nya lagen ger ett visst skydd men belastar samtidigt parterna genom att ett åberopande är nödvändigt för att få en motivering. Beslutet att inte inhämta förhandsavgörande kan dock inte överklagas och en enskild har inte rätt att själv väcka talan inför EG-domstolen, även om en motivering ges.

7.1 Artikel 234 och statsskadestånd

Då skyldigheten att begära förhandsavgörande i artikel 234 tredje stycket endast gäller för nationella slutinstanser blir frågan om statsskadestånd i förhållande till artikel 234 politiskt mycket känslig, vilket med tydlighet framgick i *Köbler* (avsnitt 2.4.1 ovan). Argument som framfördes mot att ålägga medlemsstaterna en skadeståndsskyldighet på grund av nationella

slutinstansers avgöranden var principen om lagakraftvunna avgörandens rättskraft, domarens auktoritet och oberoende ställning samt avsaknaden av behörig domstol för att avgöra frågor om skadeståndsskyldighet i förhållande till ett avgörande av en slutinstans.¹³⁹ EG-domstolen bemötte dessa argument med att rättskraften av ett domstolsavgörande inte behöver påverkas av att en medlemsstat förpliktas ersätta en skada som drabbat en enskild. När det gäller domarens oberoende ställning anser EG-domstolen inte att denna äventyras, då det inte är domarens personliga ansvar utan statens som avses.¹⁴⁰

Det domstolen uttalade i *Köbler* var alltså inte att en överträdelse av artikel 234 som sådan utgör grund för statsskadestånd utan att skyldigheten att begära förhandsavgörande enligt artikel 234 tredje stycket kan få viss betydelse vid bedömningen av om en överträdelse av gemenskapsrätten är uppenbar. EG-domstolen bedömde att den i *Köbler* aktuella överträdelsen inte kan betecknas som uppenbar eftersom praxis saknas när det gäller den i fallet aktuella frågan och beslutet att inte begära förhandsavgörande grundas på en av den nationella domstolen felaktig tolkning av ett fall från EG-domstolen. Detta sammantaget gör att överträdelsen inte anses uppenbar och inte heller tillräckligt klar.¹⁴¹

Det som fallet för med sig är att de nationella domstolarnas sätt att hantera artikel 234 får ytterligare betydelse för den enskilde, även om möjligheterna att erhålla statsskadestånd, på grund av att en nationell domstol inte uppfyller sin skyldighet enligt artikel 234, måste anses små. Eftersom det i stort sett alltid är en fråga om tolkning av gällande praxis när en nationell domstol avgör frågan om förhandsavgörande, så kommer troligen de nationella domstolarnas utrymme för felbedömningar vara mycket stort, för att inte riskera domstolarnas oberoende ställning.

Domstolen tar i fallet inte ställning till om ett brott mot artikel 234 i sig kan utgöra grund för statsskadestånd. Artikel 234 har hittills inte ansetts tilldela enskilda rättigheter, vilket är en av förutsättningarna för statsskadestånd. För den enskilde behöver det dock inte vara något stort problem att just artikel 234 inte anses tilldela den enskilde rättigheter. Ett brott mot artikel 234 förutsätter att en annan gemenskapsrättslig regel har bedömts i strid med EG-rätten och skador som drabbar en enskild, vid en överträdelse av EG-rätten, kommer därför att bedömas utifrån den gemenskapsregel som tilldelar enskilda den rättighet som kränkts.

Ett betydligt större problem för den enskilde är att ett uteblivet förhandsavgörande måste innebära en mycket tydlig överträdelse av EG-rätten för att överträdelsen skall betecknas som

¹³⁹ Mål C-224/01 *Köbler*, punkt 37

¹⁴⁰ *Köbler*, punkterna 39-42

¹⁴¹ *Köbler*, punkterna 121-124

uppenbar. Om kriterierna för att ett brott mot artikel 234 skall anses ha begåtts (avsnitt 4.3 ovan) jämförs med de kriterier som innebär att en överträdelse av gemenskapsrätten *inte* anses uppenbar (avsnitt 4.1 ovan) upptäcker man att kriterierna för dessa två bedömningar i stort sett överensstämmer. Detta innebär att det krävs en så tydlig överträdelse av artikel 234 för att en enskild skall ha rätt till statsskadestånd att möjligheten måste bedömas som högst osannolikt. Det måste alltså även anses som högst osannolikt att en medlemsstat skall bli skadeståndsskyldig på grund av ett avgörande av en domstol som dömer i sista instans.

7.2 Artikel 234 och vite enligt artikel 228

När ett fördragsbrott har konstaterats av EG-domstolen är den medlemsstat som gjort sig skyldig till överträdelsen tvungen rätta sig efter EG-domstolens dom och vidta åtgärder så att fördragsbrottet upphör. Detta följer av artikel 228, EG-fördraget. Om medlemsstaten underlåter detta kan kommissionen avge ett motiverat yttrande som anger på vilket sätt medlemsstaten bryter mot EG-domstolens dom och den tid inom vilken rättelse skall ske. Detta förfarande liknar det enligt vilken en fördragsbrottstalan väcks i enlighet med artikel 226 och sker alltså som en uppföljning av en fördragsbrottstalan.

Om den berörda staten trots detta fortsätter med fördragsbrottet kan kommissionen väcka talan vid EG-domstolen, som kan ålägga staten att betala ett standardbelopp eller vite så länge överträdelsen fortgår. Syftet med sanktionen är att garantera att gemenskapsrätten tillämpas på ett effektivt sätt i samtliga medlemsstater. Hur stort det aktuella beloppet skall vara räknas ut enligt vissa riktlinjer som tagits fram av kommissionen.¹⁴² Det som beräkningen i första hand grundas på är överträdelsens svårighetsgrad, överträdelsens varaktighet och behovet av avskräckning för att undvika en upprepning av överträdelsen. Vid beräkningen utgår man från ett basbelopp, som enligt riktlinjerna från 1997 är 500 euro, som sedan multipliceras med olika koefficienter för svårighet, varaktighet samt medlemsstatens beräknade betalningsförmåga. Medlemsstaternas BNP och antalet röster i rådet spelar in i denna bedömning.

I ett fall har sanktionen utnyttjats mot en medlemsstat.¹⁴³ I det aktuella fallet dömdes Grekland till vite om 20 000 euro per dag som överträdelsen fortsatte. Anledningen till vitet i

¹⁴² Official Journal C 242/6, 21/08/1996 och Official Journal C 63/2, 28/02/1997

¹⁴³ Mål C-387/97, Kommissionen mot Grekland [2000] ECR I-5047

detta fall var en bristfällig hantering av avfall från sjukhus, militärbaser och industrier i ett område på Kreta. Grekland fälldes för fördragsbrott då de inte uppfyllde de miljökrav gemenskapsrätten ställer. EG-domstolen konstaterade i fallet att en av målsättningarna med gemenskapens miljöpolitik, artikel 130r (nuvarande artikel 174) EGF, är att avfall skall omhändertas på ett säkert sätt utan fara för miljön och människors hälsa. Domstolen kom fram till att överträdelserna i fallet var att anse som allvarliga och i några fall mycket allvarliga.

En svaghet artikel 228 är behäftad med är avsaknaden av möjligheter att kräva ut beloppen i de fall den berörda medlemsstaten vägrar samarbeta.¹⁴⁴ Det innebär att gemenskapen även när det gäller artikel 228 är utlämnad till medlemsstaternas vilja att samarbeta. De belopp som är aktuella betalas alltså av medlemsstaten till gemenskapen. Om en enskild drabbas av överträdelsen måste skadestånd begäras enligt principen om medlemsstaternas skadeståndsansvar med stöd i den regel som överträts.

De problem som uppkommer om den aktuella överträdelsen skulle vara ett brott mot artikel 234 är att avgöra när överträdelsen börjar och när den upphör. Då ett brott mot artikel 234, som ovan beskrivits, skall bedömas utifrån den praxis som finns i medlemsstaterna är frågan vad som krävs för att överträdelsen skall anses ha upphört. Skall man vänta in en faktisk förändring i praxis eller skall varje överträdelse bedömas för sig? Hur skall man på ett rimligt sätt fastställa beloppet? En annan fråga är om det, med tanke på de politiska tveksamheter som ett sådant beslut kräver, är lämpligt att ålägga en medlemsstat betalningsskyldighet på grund av agerande från de högsta domstolsinstanserna. Frågan om lämpligheten av att använda vite i anledning av ett avgörande i sista instans kräver ungefär samma bedömningar som medlemsstaternas skadeståndsansvar på grund av sistainstansers avgöranden och framstår därför som osannolikt (ovan avsnitt 2.4.1).

8 Analys

8.1 Hållbarheten i kritiken

I avsnitt 2 ovan har den starka ställning EG-rätten har i medlemsstaterna behandlats. Kommissionen är det organ som har till uppgift att övervaka tillämpningen av

¹⁴⁴ Craig/De Búrca s 402

gemenskapsrätten i medlemsstaterna. Eftersom de svenska domstolarnas sätt att hantera artikel 234 har ifrågasatts i svensk doktrin samt frågan om de svenska reglerna om prövningstillstånd och deras förenlighet med EG-rätten har ställts till EG-domstolen av en svensk domstol i Lyckeskogmålet, så är det inte förvånande att kommissionen reagerat.¹⁴⁵

Den praxis som har utvecklats kring artikel 234 visar att EG-domstolen inte är beredd att lägga över ett större ansvar för tolkning av gemenskapsrätten på de nationella sista instanserna. Snarare har en markering skett av att alla domstolar omfattas av de skyldigheter en medlemsstat har att vara lojala mot gemenskapsrätten. Samtidigt visar EG-domstolen i fallet *Köbler* att det krävs tydliga överträdelser för att en sista instans agerande skall kunna föranleda påföljder.¹⁴⁶

Samarbetet mellan EG-domstolen och de nationella domstolarna måste, för att fungera tillfredställande, bygga på ett ömsesidigt förtroende. Det har gjorts gällande att kritiken mot Sverige är befogad och att överträdelser består i ett brott mot lojalitetsplikten i artikel 10 EG-fördraget.¹⁴⁷ Ingen uttrycklig hänvisning till artikel 10 och lojalitetsplikten görs dock av kommissionen i det motiverade yttrandet.

Att kommissionen valde att inleda ett förfarande mot Sverige tyder på en skärpning i hållningen mot medlemsstaterna. Att en domstol inte uppfyller gemenskapsrättens krav på tillämpning av artikel 234 har aldrig tidigare använts som grund för en talan enligt artikel 226.¹⁴⁸ Att yttrandet riktade sig mot Sverige kan delvis förklaras av det låga antalet förhandsavgöranden som har begärts och den praxis som har utvecklats i Sverige, där ingen uttrycklig hänvisning görs till EG-rätten när frågan om prövningstillstånd avgörs. Eftersom det finns tydliga indikationer på att svenska sista instanser i ett antal fall har underlåtit att begära förhandsavgörande, trots att den aktuella frågan inte tidigare har avgjorts av EG-domstolen och tolkningsfrågan knappast kan anses klar, så kan kommissionens misstanke att svensk praxis stred mot gemenskapsrätten anses befogad. Att kommissionen i det läget lyfte fram att det är svårt att kontrollera om gemenskapsrätten efterlevs är också befogat eftersom den nationella lagstiftningen skall bedömas efter hur gällande praxis i medlemsstaten ser ut

¹⁴⁵ Ovan avsnitt 4.4, 5.1 och 5.2

¹⁴⁶ Ovan avsnitt 2.4.1 och 4.3

¹⁴⁷ Magnus Schmauch, "Lack of preliminary rulings as an infringement of Article 234?", *European Law Reporter* 11/2005 s 450

¹⁴⁸ Ovan avsnitt 5.2

och enstaka felaktiga beslut från en nationell domstol inte skall beaktas.¹⁴⁹ Om det då inte går att kontrollera om de fall som uppmärksammas är undantag eller om de speglar den praxis som tillämpas i svenska domstolar, innebär det att de svenska reglernas utformning och tillämpning ger upphov till en stor mängd frågor och därför skapar osäkerhet när det gäller förhållandet till EG-rätten. Detta är ur flera aspekter otillfredsställande genom att det, precis som kommissionen påpekat, blir svårt både för individer och för kommissionen att avgöra om de krav gemenskapsrätten uppställer följs av de svenska domstolarna.

Således fanns det en grund för kommissionen att ifrågasätta de svenska domstolarnas tillämpning av reglerna för prövningstillstånd och dessa reglers förenlighet med artikel 234. Kommissionens beslut att rikta ett motiverat yttrande mot en medlemsstat för brott mot artikel 234 stämmer också väl överens med EG-domstolens praxis att enträget hävda *CILFIT*-kriterierna.

8.2 Kommissionens beslut att inte väcka talan vid EG-domstolen

När kommissionen har avgivit ett motiverat yttrande kan den välja att föra talan vidare till EG-domstolen eller att avbryta förfarandet. Ett beslut att inte föra talan vidare kan grunda sig antingen på att statens motivering godtas eller på att åtgärder vidtas så att skyldigheterna uppfylls.¹⁵⁰ I det aktuella fallet godtog kommissionen inte den svenska beskrivningen av reglerna om prövningstillstånd som gavs i svaret på den informella skrivelsen.¹⁵¹ Kommissionen valde då att gå vidare genom att avge ett motiverat yttrande mot Sverige eftersom tillämpningen av reglerna om prövningstillstånd inte verkade ske i enlighet med gemenskapsrätten, trots att reglernas utformning gjorde en sådan tillämpning möjlig.¹⁵² I det svar kommissionen fick från Sverige i anledning av det motiverade yttrandet angavs att en översyn av reglerna hade inletts och att förslaget i departementspromemorian skulle gå ut på att införa en skyldighet för de domstolar

¹⁴⁹ Mål C-129/00, Europeiska kommissionen mot Italienska republiken

¹⁵⁰ Ovan avsnitt 5.1

¹⁵¹ Justitiedepartementet, "Ang: informell skrivelse rörande svenskt prövningstillstånd i förhållande till art 234 i fördraget", från 2003-03-14

¹⁵² Ovan avsnitt 5.2

som omfattades av artikel 234 tredje stycket att fatta beslut angående förhandsavgörande när det gällde en fråga som omfattades av artikel 234.¹⁵³

Den åtgärd som vidtogs från Sveriges sida var den ovan beskrivna lagändringen, som inte på långa vägar uppfyllde de krav som ställdes av kommissionen. Det verkar därför inte troligt att kommissionen fattade sitt beslut enbart på grund av lagändringen. Om endast lagändringen beaktas är det svårt att förstå varför kommissionen valde att inte föra talan vidare.

Att kommissionen nöjde sig med en lagändring som inte innebar några omvälvande förändringar i de nationella domstolarnas skyldighet att begära förhandsavgörande kan tyda på att det i första hand var en fråga om att *markera* att *CILFIT*-kriterierna gäller och att kommissionen riktar uppmärksamhet mot frågorna kring förhandsavgöranden. Att göra en sådan markering mot Sverige kan få stor effekt, även om ärendet inte förs vidare till EG-domstolen, eftersom det motiverade yttrandet blir en offentlig handling och därmed kan lyftas upp i debatten. Dock borde en sådan markering av att *CILFIT*-kriterierna gäller ha följts upp med en fördragsbrottstalan, eftersom det i fallet *SAS/Luftfartsverket* var fråga om en tillämpning av konkurrensreglerna som inte hade klargjorts i praxis.¹⁵⁴ Även om det inte är troligt att EG-domstolen skulle ha kommit till en annan slutsats, gällande de i fallet aktuella reglerna, än den svenska domstolen gjorde så tyder den uppmärksamhet som domen har fått på att det inte kan ses som uppenbart att en motivering i enlighet med *CILFIT*-kriterierna skulle ha varit möjlig.

En troligare orsak till kommissionens beslut att avsluta ärendet är att det som lyftes fram i kritiken var den praxis som verkade ha utvecklats i svenska domstolar. Högsta domstolen klargjorde två månader efter att det motiverade yttrandet riktades mot Sverige, i *NJA 2004 s 735*, att deras syn på artikel 234 överensstämmer med EG-domstolens syn på frågan i fallet *Lyckeskog*.¹⁵⁵ Genom de uttalanden som Högsta domstolen gjorde visades även att reglerna om prövningstillstånd ger det utrymme som EG-rätten kräver att beakta en felaktig tillämpning av gemenskapsrätten när skälen för prövningstillstånd bedöms i sista instans.¹⁵⁶ Beslutet i *NJA 2004 s 735* fattades den 9 december 2004 och användes i svaret på det motiverade yttrandet sex dagar senare, som exempel på Högsta domstolens praxis i frågor om begäran om förhandsavgörande. Högsta domstolen bör vid denna tidpunkt ha varit medveten om den kritik som riktades

¹⁵³ Ovan avsnitt 5.4 samt svar på motiverat yttrande

¹⁵⁴ Ovan avsnitt 5.3

¹⁵⁵ Mål C-99/00, *Lyckeskog*

¹⁵⁶ Ovan avsnitt 5.4

mot Sverige. I annat fall var beslutet ett mycket lyckligt sammanträffande eftersom det på flera punkter kan ha haft avgörande betydelse för kommissionens beslut att avsluta ärendet.

Vad avser den del av kritiken som rörde bristfälliga eller obefintliga motiveringar i de fall då förhandsavgörande inte begärs är det svårt att förstå att kommissionen nöjde sig med den lagändring som genomfördes. Lagändringen förutsätter inte bara att part har åberopat EG-rätten utan att just frågan om förhandsavgörande måste väckas av part. Då artikel 234 ålägger sista instansen en skyldighet att begära förhandsavgörande i vissa fall borde även de fall där part åberopar EG-rätt utan att specifikt begära att förhandsavgörande begärs vara intressanta ur kontrollsynpunkt.

Under perioden mellan det motiverade yttrandet och kommissionens beslut att avsluta ärendet kan man, med det mycket begränsade material som lyfts fram från svensk sida, skönja en viss förändring i praxis. År 2005 begärdes fler förhandsavgöranden än tidigare och det finns exempel från perioden innan lagändringen genomfördes på fall där prövningstillstånd inte har givits som ändå har motiverats. Dessa tecken på förändring i praxis från svensk sida tillsammans med uttalandena från Högsta domstolen i *NJA 2004 s 753* kan vara orsaker till att ärendet avslutades utan att föras vidare.

Trots att jag anser att kritiken delvis brister i det att den motiveras med krav som inte uppställs i fördraget, alltså krav på hur frågan om förhandsavgörande skall hanteras i nationella domstolar och krav på motivering, så har kritiken fyllt en viktig funktion genom att problemet har uppmärksamats och vissa otydligheter har avhjälpats. Då beslut från kommissionen att avsluta överträdelseärenden inte motiveras finns det ingen möjlighet att avgöra på vilka grunder de fattade beslutet. Det *kan* alltså ha berott på att de tyckte att den lagändring som genomfördes var tillräcklig för att Sveriges domstolar skall uppfylla sin skyldighet enligt artikel 234, även om detta inte är troligt. Att Högsta domstolen klargjorde att dess syn på frågan överensstämmer med EG-domstolens kan också ha inverkat. Det kan också ha haft andra orsaker som exempelvis att ett krav på motivering inte uppställs i fördraget och att det inte är sannolikt att EG-domstolen skulle ha bedömt de svenska domstolarnas agerande som en tillräckligt tydlig överträdelse för att det skulle innebära ett agerande i strid med fördraget.

Med vikten av en fungerande relation mellan de nationella domstolarna och EG-domstolen i åtanke är det troligt att domstolen skulle ha agerat på samma sätt som de gjorde i *Köbler* (avsnitt 2.4.1 ovan) om kommissionen valt att driva fallet vidare.

Kommissionen har inte lyckats föra fram några bevis på att de svenska högsta domstolsinstansernas praxis innebär att mål avgjorts i strid med gemenskapsrätten. I fallet SAS/Luftfartsverket var det som uppmärksammades att EG-domstolen inte hade tagit ställning. Detta *skulle* kunna ha bedömts som ett avgörande i strid med artikel 234 då Högsta domstolen inte begärde förhandsavgörande i målet. Eftersom kommissionen inte förde ärendet vidare fick EG-domstolen dock ingen möjlighet att ta ställning i den frågan. Det som enligt min uppfattning skulle varit den troliga utgången av en prövning av fallet är att det, precis som i Köbler, inte skulle ha bedömts vara en tillräckligt tydlig överträdelse eftersom ingen praxis fanns på området och EG-domstolen med största sannolikhet skulle gjort samma bedömning som Göta hovrätt gjorde i fallet. Detta skulle innebära att det skulle bedömas vara ett brott mot artikel 234 eftersom inget förhandsavgörande begärdes trots att EG-domstolen inte tagit ställning i frågan. Eftersom det trots detta inte skulle varit fråga om en felaktig tillämpning av EG-rätten, eller att EG-rätten helt förbisetts, skulle överträdelsen inte bedömas vara *uppenbar* vilket alltså krävs för att ett avgörande av en sista instans skall vara grund för skadestånd. Det troliga är att även ett brott mot artikel 234 kommer att behöva vara uppenbart för att bedömas som ett fördragsbrott, den dagen EG-domstolen får möjlighet att ta ställning i frågan. Även kommissionen kan ha gjort en sådan bedömning, vilket skulle kunna förklara beslutet att avsluta ärendet.

Om EG-domstolen skulle göra en annan bedömning, än att det krävs en uppenbar överträdelse för ett brott mot artikel 234, skulle den behöva riskera att på ett alltför tydligt sätt gå in och agera arbetsledare för de nationella domstolarna, vilket skulle kunna äventyra det samarbete som krävs för att gemenskapsrätten skall accepteras och användas i medlemsstaterna.

8.3 Den svenska lagändringen

Att utforma en lagstiftning på så sätt att den görs beroende av parts åberopande är enligt mig mycket tveksamt eftersom ett sådant krav inte finns i förhållande till andra regler i svensk rätt. Det som framhölls i kritiken är avsaknaden av motivering som en osäkerhetsfaktor både ur kontrollsynpunkt och ur den enskildes synpunkt. Nu finns en lag som säger att om en part åberopar artikel 234 skall en motivering till ett beslut att

inte begära förhandsavgörande ges och hur den motiveringen skall se ut har överlämnats till rättstillämpningen. På vilket sätt denna ändring skall öka kontrollmöjligheterna och den enskildes trygghet framstår för mig som alldeles för oklart för att vara tillfredsställande. Det lägger en extra börda på parterna och lämnar flera, ur kontrollsynpunkt, viktiga fall utan skyldighet för domstolarna att motivera, t ex de fall där tvingande EG-rätt aktualiserats utan att part åberopat artikel 234.

Den ändring som genomfördes i svensk rätt var marginell och ändrade inget i förhållande till skyldigheten att begära förhandsavgörande eller i fråga om hantering av reglerna kring prövningstillstånd. Ett alternativ till den genomförda lagändringen, vilken inte innebar några omvälvande förändringar, hade varit att ingen ändring alls hade genomförts och Sverige hade vidhållit den åsikt som framfördes i svaren på kritiken. Kommissionen hade då fått ta ställning till om ärendet skulle föras vidare och EG-domstolen hade i så fall tillåtits ta ställning till den eventuella överträdelsen. EG-domstolen har inte släppt alls på *CILFIT*-kriterierna och en bedömning av hur tydlig en överträdelse av artikel 234 behöver vara för att ett fördragsbrott skall kunna fastställas hade enligt mig varit mycket intressant.

Samtidigt kan det ha funnits en rädsla från kommissionen för att artikel 234 skulle försvagas om det, som i *Köbler*, skulle fastslås att det måste vara en uppenbar överträdelse eftersom det gäller en sistainstans. Det är också möjligt att det hade ansetts som olämpligt att utmana domstolarnas roll på ett så tydligt sätt.

8.4 Artikel 234 och sanktioner

Att tillämpa sanktioner vid brott mot artikel 234 är förenat med flera svårigheter (avsnitt 7.1 och 7.2 ovan). Den största svårigheten är troligen den politiska aspekten. Ett fördragsbrott med grund i artikel 234 förutsätter att ett avgörande av en nationell sista instans bedöms vara oförenligt med EG-rätten. Med tanke på avgörandet i *Köbler* torde det krävas mycket tydliga överträdelser för att kunna tillämpa medlemsstaternas skadeståndsskyldighet, med anledning av ett avgörande i sista instans. Artikel 234 har hittills inte ansetts ha direkt effekt. Även om artikeln skulle bedömas ha direkt effekt skulle bedömningen av eventuellt skadeståndsansvar bli mycket svår. Hur mycket skall krävas för att en överträdelse skall anses uppenbar? Hur skall skadan beräknas?

Ett brott mot artikel 234 förutsätter ett brott mot en annan regel i det EG-rättsliga systemet. Precis som EG-domstolen gjorde i *Köbler* kommer troligen även fortsättningsvis eventuella sanktioner bedömas med grund i det brott som begåtts mot den regel som tilldelar den enskilde rättigheter. Detta innebär att EG-domstolen troligen kommer att undvika att ta ställning i frågan om ett brott mot artikel 234 kan vara skadeståndgrundande. När EG-domstolen gjorde sitt ställningstagande i *Köbler* lyckades den, medvetet eller omedvetet, se till att det i stort sett kommer att vara omöjligt att bedöma en nationell sistainstans avgörande som skadeståndgrundande, eftersom de kriterier som gör att en överträdelse inte är uppenbar är samma kriterier som krävs för att ett brott mot artikel 234 skall anses ha begåtts.

När det gäller slutinstansernas auktoritet anser jag att det är tveksamt att göra en medlemsstat skadeståndsskyldig på grund av ett avgörande i sista instans. Om en slutinstans har avgjort ett fall utan att anse att någon regel har kränkts och en part ändå kan få ersättning för de skador den anser sig ha drabbats av anser jag att det kan minska domstolens auktoritet. Anledningen till att en tvist uppkommer är ofta just att en part vill ha ersättning för skador den drabbats av. Om ett beslut som går emot en part i sista instans kan leda till att tappande part kan begära statsskadestånd finns en risk att slutinstansernas ställning, i parternas ögon, förlorar sin auktoritet. EG-domstolen valde dock att i denna fråga istället framhålla att den dömande maktens auktoritet kan förstärkas om det finns möjlighet att avhjälpa de skadliga följderna av ett felaktigt domstolsavgörande.¹⁵⁷

Att det krävs uppenbara överträdelser, i de fall ett avgörande av en sistainstans bedöms, måste ses som en logisk följd av att det förtroende som måste finnas mellan EG-domstolen och de nationella domstolarna skall bibehållas. När domstolens tillämpning av en artikel i fördraget som tilldelar enskilda rättigheter bedöms vara grund för skadestånd är det troligen mindre känsligt ur samarbetsynpunkt, än om beslutet i vilka fall en nationell sistainstans behöver tolkningshjälp av EG-domstolen skall bedömas av EG-domstolen. Svårigheterna ur både praktisk och politisk synpunkt gör troligen artikel 234 till en broms för hur långt individens rättigheter kan drivas inom det EG-rättsliga systemet. Trots EG-domstolens framgång i försvaret av de individuella rättigheterna kommer det med största sannolikhet krävas mycket tydliga överträdelser för att ett avgörande av en sistainstans skall anses vara skadeståndgrundande.

¹⁵⁷ Köbler punkt 43

8.5 Artikel 234 och balansen i systemet

Ovan har givits olika exempel på att artikel 234 är en, särskilt ur politisk synvinkel, viktig gräns för hur långt det går att driva EG-rättens genomslag. Om man intar ståndpunkten att den i vissa fall tveksamma tillämpningen av EG-rätten, som har skett i svenska domstolar, innebär ett fördragsbrott blir nästa fråga därför om det går att fälla en medlemsstat för en överträdelse av artikel 234. Jag anser att detta är osannolikt på grund av det förtroende som måste finnas mellan EG-domstolen och de nationella domstolarna. De nackdelar som finns med att gå in och kritisera en nationell domstols avgöranden i sak överskuggar fördelarna med att tvinga fram ett strikt användande av artikel 234. Den utveckling som skett de senaste 40–50 åren har fungerat utan den typen av ingrepp från gemenskapens sida. Trots att EG-domstolen har tillgripit ibland kontroversiella tolkningsmetoder så har den nöjt sig med att konstatera att en domstols avgörande kan leda till ansvar för en medlemsstat. Kraven för att göra det möjligt har dock satts så högt att det är mycket osannolikt att möjligheten kommer att utnyttjas.

Både kommissionen och EG-domstolen är naturligtvis medvetna om riskerna med att tänja gränserna maximalt i ett system som i grunden måste bygga på förtroende. Det sanktionssystem som har byggts upp inom gemenskapen bygger i första hand på att undvika att enskildas rättigheter kränks. Ett fördragsbrott grundat i artikel 234 kräver i princip två fördragsbrott: först i form av att en enskilds rättighet har kränkts genom felaktig tillämpning av EG-rätten och sedan ytterligare ett fördragsbrott i form av att den nationella domstolen har underlåtit att begära förhandsavgörande. För att den enskilde skall få kompensation för den skada som uppstått genom att rättigheter har kränkts räcker det med en fördragsbrottstalan grundad på den regel som tilldelar rättigheten och det kommer därför inte finnas behov av att driva en talan om fördragsbrott mot artikel 234, eftersom denna ändå är mycket svår att sanktionera och inte i sig tilldelar rättigheter. En enskilds rättigheter är alltså inte så beroende av att artikel 234 tillämpas strikt att det är värt att riskera balansen i systemet med en fällande dom i en fördragsbrottstalan. Att det krävs en uppenbar överträdelse för att en enskild skall få ut sina rättigheter när det är fråga om ett avgörande av en sistainstans, är det som gör artikel 234 till en broms som skapar balans i systemet.

Den rädsla som har funnits för att systemet skall bli överbelastat av det stora antal förhandsavgörande som förväntas bli resultatet av en korrekt tillämpning av artikel 234 och *CILFIT*-kriterierna i kombination med ett stort antal nya rättssystem som skall

anpassas till EG-rätten, har hittills inte varit befogad. Trots de svårigheter som finns när EG-rätten skall tillämpas i medlemsstaterna måste min åsikt bli att systemet i det stora hela fungerar som det är tänkt. Även om EG-domstolen i många situationer har stort inflytande på de nationella domstolarna så bygger systemet på principer som var väl utvecklade redan när Sverige fattade beslutet att bli en del av gemenskapen. Trots det stora inflytandet från EG-rätten är det alltså inte fråga om några stora överraskningar.

Kritiken mot Sverige har visat att systemet, trots stark styrning i vissa frågor, bygger på förtroende och samarbete. EG-domstolen underkände inte reglerna om prövningstillstånd i *Lyckeskog*. Kommissionen väckte inte talan i EG-domstolen, trots att lagändringen som genomfördes långt ifrån uppfyllde kommissionens krav. Det Sverige gjorde var att genomföra en översyn av sitt regelverk och visa att landet hade för avsikt att samarbeta. Att detta fungerar, är ett tecken på att systemet som helhet fungerar.

Genom de förhandsavgöranden som möjliggjort skapandet och utvecklingen av principerna om direkt effekt, EG-rättens företräde och medlemsstaternas skadeståndsansvar har artikel 234 spelat en oerhört central roll för EG-rättens genomslag i medlemsstaterna och därmed på ett mycket betydelsefullt sätt bidragit till integrationen. Den utveckling som pågått under en lång tid kommer att fortsätta genom att nya artiklar kommer anses ha direkt effekt och genom att en del nationella regler kommer få ge vika för att de anses strida mot EG-rätten. Även principen om medlemsstaternas skadeståndsansvar kommer utvecklas och många av de svåra bedömningarna och gränsdragningarna kommer troligen att skapa debatt även i framtiden. Som motvikt till detta har kommissionens ställningstagande, då de beslöt att avsluta ärendet mot Sverige, visat att det finns en gräns för hur stora ingrepp gemenskapen kan göra i de nationella rättsordningarna.

Att Sverige gjorde en mindre lagändring och att denna, i kombination med uttalanden från Högsta domstolen och några exempel på viss förändring i praxis, räckte för att kommissionen skulle avsluta ärendet visar att det trots allt fortfarande är fråga om ett samarbete. Även om stora förändringar har skett i den svenska rättsordningen genom medlemskapet i unionen så är detta förändringar som vi kunde räkna med när vi gjorde vårt val. Målet i unionsfördragets artikel 1 om en allt fastare sammanslutning mellan de europeiska folken gör sig på ett tydligt sätt allt mera gällande och systemet är i den balans som varit avsedd.

Svaret på frågan som är titeln på denna uppsats måste, med stöd av det som framkommit, bli att artikel 234 har varit ett mycket viktigt verktyg för integrationen av EG-rätten i de nationella rättsordningarna, men samtidigt innebär artikelns utformning att den är en broms, både för integrationen och för hur långt EG-domstolen kan driva skyddet för individuella rättigheter.

9 Sammanfattning

I kapitel 2 har de, för EG-rättens genomslag och skyddet för enskildas rättigheter, oerhört centrala principerna om direkt effekt, EG-rättens företräde och medlemsstaternas skadeståndsansvar beskrivits. Dessa principer har utvecklats genom EG-domstolens praxis i en rad förhandsavgöranden. Att medlemsstaterna faktiskt har begärt förhandsavgöranden har alltså haft stor betydelse för EG-rättens genomslag i de nationella rättsordningarna.

För att det EG-rättsliga systemet skall fungera förutsätts ett fungerande samarbete mellan EG-domstolen och de nationella domstolarna. EG-domstolen skall tolka EG-rätten och de nationella domstolarna skall i sin tur tillämpa reglerna på de aktuella fallen. För att detta skall fungera finns artikel 234, som ger alla nationella domstolar *möjlighet* att begära ett förhandsavgörande från EG-domstolen för att avgöra hur EG-rätten skall tolkas. Om den nationella domstol där EG-rätt aktualiseras är en domstol mot vars avgörande det inte finns något rättsmedel, innebär artikel 234 en *skyldighet* att begära förhandsavgörande.

Skyldigheten att begära förhandsavgörande i artikel 234 är ovillkorlig, men en rad möjliga undantag har utvecklats i praxis. Dessa undantag innebär att inget förhandsavgörande behöver begäras om frågan saknar relevans och inte kan påverka utgången i målet, om EG-domstolen tidigare har avgjort den aktuella frågan eller om tolkningen är uppenbar. I praktiken innebär bedömningen av om frågan är uppenbar så svåra avvägningar att den undantagsgrunden är nära nog omöjlig att använda.

En omfattande diskussion har pågått i svensk doktrin angående svenska domstolars tillämpning artikel 234. Vissa har ansett att alltför få förhandsavgöranden begärs då det är viktigt att vara med och påverka utvecklingen av det system som trots allt är en del av vår egen rättsordning, medan andra har ansett att det skulle bli en alltför stor

belastning för EG-domstolen om artikel 234 tillämpades strikt. Detta i sin tur skulle leda till att handläggningstiden för förhandsavgöranden blev oacceptabelt lång.

Ett förhandsavgörande begärdes av Hovrätten för Västra Sverige för att få besked om hovrätten omfattades av skyldigheten att begära förhandsavgörande, eftersom det krävdes prövningstillstånd för att få ett mål prövat i Högsta domstolen. EG-domstolen kom fram till att hovrätten inte skulle räknas som en sistainstans på grund av reglerna om prövningstillstånd. Högsta domstolen var däremot enligt EG-domstolen skyldig att begära förhandsavgörande antingen när frågan om prövningstillstånd avgjordes eller senare.

Trots EG-domstolens avgörande begärdes inget förhandsavgörande i fallet *SAS/Luftfartsverket* några månader senare och inget prövningstillstånd beviljades. Detta i kombination med diskussionen som pågick i svensk doktrin fick kommissionen att inleda ett överträdelseärende mot Sverige där de svenska reglerna om prövningstillstånd ifrågasattes. Kommissionen hävdade att den praxis som hade utvecklats, när svenska sistainstanser tillämpade reglerna om prövningstillstånd, stod i strid med EG-rätten. Eftersom ett beslut att inte bevilja prövningstillstånd inte motiverades gick det inte heller att kontrollera om hänsyn tagits till EG-rätten. Sveriges svar på kritiken var att reglerna gav utrymme för att beakta EG-rätten men att en översyn skulle göras av de svenska reglerna.

En översyn av reglerna om prövningstillstånd genomfördes och en smärre lagändring genomfördes som innebar att ett beslut att inte bevilja prövningstillstånd skulle motiveras om part hade åberopat artikel 234. Lagändringen innebär inte någon stor förändring utan lämnar stora luckor när det gäller kontrollmöjligheterna. Trots detta valde kommissionen att avsluta ärendet utan att föra det vidare till EG-domstolen. Detta kan ha haft många orsaker. Kommissionen kan ha ansett att lagändringen var tillräcklig för att uppfylla de krav gemenskapsrätten ställer, även om detta inte är troligt. Att Högsta domstolen klargjorde att dess syn på frågan överensstämmer med EG-domstolens och att en viss förändring i praxis kunde anas i samband med kritiken kan också ha inverkat. Det kan också ha haft andra orsaker som exempelvis att ett krav på motivering inte uppställs i fördraget och att det inte är sannolikt att EG-domstolen skulle ha bedömt de svenska domstolarnas agerande som en tillräckligt tydlig överträdelse för att det skulle innebära ett agerande i strid med fördraget.

Både när det gäller statsskadestånd och vite är det liten sannolikhet att någon av sanktionerna kommer att kunna användas vid ett fördragsbrott med grund i artikel 234.

Artikelns utformning och de politiska riskerna med att styra nationella domstolar i allt för stor utsträckning gör att artikel 234 blir en broms för integrationen och EG-domstolens möjligheter att skydda individuella rättigheter.

De nationella sistainstanserna har fortfarande en stark ställning och EG-domstolen framstår som relativt obenägen att ingripa i deras ageranden, åtminstone när det gäller skyldigheten att begära förhandsavgörande. Svårigheterna att sanktionera ett fördragsbrott i form av överträdelse av artikel 234 – både på grund av regelns utformning och risken att rubba förtroendet i samarbetet mellan nationella domstolar och EG-domstolen – gör att balansen på detta område är ganska god. De skyldigheter som EG-rätten medför kan verka betungande för de nationella domstolarna. Trots detta har de svenska domstolarna accepterat EG-rättens företräde och EG-rätten är ofta aktuell i mål vid svenska domstolar. Att skyldigheten att begära förhandsavgörande enligt artikel 234 tredje stycket sällan används kan alltså bero på hur det svenska rättssystemet är uppbyggt. Att de flesta av de förhandsavgöranden som begärts av svenska domstolar frivilligt har begärts av första och andra instans, som alltså inte har skyldighet att begära förhandsavgörande, ser jag som ett tecken på att det finns en vilja från svenska domstolars sida att samarbeta med EG-domstolen. Det är också ett tecken på att det svenska rättssystemet fungerar som det är tänkt eftersom huvuddelen av rättstillämpningen sker utan överprövning i sista instans.

Trots att utvecklingen över en, historiskt sett, mycket kort period om cirka 50 år har gått fort inom EU visar problemen som finns när det gäller artikel 234 att det gemenskapsrättsliga systemet, även om det innebär stora ingrepp i medlemsstaternas rättsordningar, fortfarande är beroende av det samarbete systemet ursprungligen bygger på. Oavsett om man anser att det var rätt eller fel av Sverige att hantera, det nu avslutade, överträdelseärendet på det sätt som skedde måste beslutet ses i ljuset av den känsliga politiska frågan det gällde, alltså domstolarnas oberoende ställning. Oavsett rätt eller fel blir min åsikt därför att Sveriges agerande var *klokt*. Att utsätta ett system som bygger på förtroende för en prövning där ena sidan skall sätta gränserna för hur stort förtroendet egentligen är riskerar att medföra fler negativa än positiva effekter.

10 Avslutande reflektioner

Det mesta som gäller artikel 234 fungerar på ett indirekt sätt. Det blir indirekt ett sätt för parterna att få svar på sina frågor i EG-domstolen, det blir också indirekt ett sätt för EG-domstolen att laglighetspröva nationell rätt.

EG-domstolens har på ett oerhört effektivt sätt lyckats driva integrationen genom att hela tiden ta avstamp i individuella rättigheter och på så sätt skapa nya vägar för att se till att medlemsstaterna ger EG-rätten genomslag. När det gäller artikel 234 upptäcker man snabbt att stora delar av systemet inte går att tillämpa på just artikel 234 eftersom den inte tilldelar enskilda rättigheter och dessutom är utformad som en skyldighet för de nationella sista instanserna vilka, politiskt sett, troligen är det känsligaste som går att angripa i en medlemsstat.

En annan sida av artikel 234 är att systemet är anpassat för att de nationella domstolarna förväntas ta hänsyn till gemenskapsrätten, vilket i och för sig kan ses som ett förtroende. Problemet blir dock att i de fall domstolarna gör fel eller en part anser att domstolen har gjort fel fattas i flera fall motiveringsskyldighet, möjlighet att överklaga, möjlighet för part att påkalla EG-domstolens avgörande av tolkningen och möjlighet för en enskild att erhålla statsskadestånd. Om detta är avsiktligt eller bara luckor i systemet är svårt att avgöra. Torbjörn Andersson talar om rättsskyddsprincipens nödvändiga ofullkomlighet och det kanske är just så det är.¹⁵⁸ Det går inte att skapa ett system utan brister, om det skall bygga på förtroende och samarbete. Att skapa kraftfulla sanktioner är inte en lyckad inledning på det tänkta förtroendet. Dessutom har utvecklingen gått mycket fort, trots att stora delar av reglerna består av den *minimivå* medlemsstaterna kan komma överens om, vilket ger starka indikationer på att det som startade som ett fredsprojekt i form av ett samarbete mellan ett fåtal stater, trots stora problem inom vissa områden, har kunnat fortsätta att vara beroende av just *samarbete* för att kunna utvecklas.

¹⁵⁸ Andersson, Rättsskyddsprincipen, s 282

Källförteckning

Offentlig tryck

Prop 1971:30 med förslag till lag om allmänna förvaltningsdomstolar, m.m.

Prop 1971:45 med förslag till lag om ändringar i rättegångsbalken, m.m.

Prop 1993/94:114, Grundlagsändringar inför ett svenskt medlemskap i Europeiska Unionen

Prop 1994/95:19, Sveriges medlemskap i Europeiska unionen

Prop 2005/06:157, Vissa frågor om förhandsavgörande från EG-domstolen

Ds 2005:25, Förhandsavgörande från EG-domstolen

NJA II 1943

Kommissionens meddelanden angående tillämpningen av artikel 228

Official Journal C 242/6, 21/08/1996

Official Journal C 63/2, 28/02/1997

Litteratur

Alter, Karen, *The European Court's Political Power*, West European Politics 1996, nr 3, s 458-487

Andersson, Torbjörn, *Dispositionsprincipen och EG:s konkurrensregler – En studie i snittet av svensk civilprocess och EG-rätten*, Iustus förlag, 1999

Andersson, Torbjörn, *Rättsskyddsprincipen – EG-rätt och nationell sanktions- och processrätt ur ett svenskt civilprocessuellt perspektiv*, Iustus förlag, 1997

Andersson, Torbjörn, *Vid pärlporten eller Styx? EG-domstolen i nyckelposition*, Europarättslig Tidskrift, nummer 2, 1999, s 213-218

Arnull, Anthony, *The European Union and its Court of Justice*, Oxford EC Law Library, 1999

Bernitz, Ulf, *Kommissionen ingriper mot svenska sistainstansers obenägenhet att begära förhandsavgöranden*, Europarättslig Tidskrift, nummer 1, 2005, s 109-116,

Bernitz, Ulf, *Missbruk av dominerande ställning i form av prisdiskriminering – restitution och betalningsbefrielse* Europarättslig Tidskrift, nummer 2, 2003, s 382-386

Bernitz, Ulf, *The Duty of Supreme Courts to Refer Cases to the ECJ: The Commission's Action Against Sweden* i Wahl/Cramér, *Swedish Studies in European Law*, Vol 1 2006, s 37-57

Bernitz, Ulf, och Kjellgren, Anders, *Europarättens grunder*, andra upplagan, Norstedts Juridik, 2002

Bull Thomas, *Nationella domstolar och Europeisk konstitutionalism*, Europarättslig Tidskrift, nummer 4 1999, s 678-701

Bökwall, Carl, *Gemenskapsrättens uniforma tillämpning i fara? – Om Regeringsrättens ovilja att hänskjuta EG-rättsliga frågor i Barsebäcksmålet*, Europarättslig Tidskrift, nummer 4 1999, s 711-720

Craig, Paul, och De Búrca, Gráinne, *EU Law, Text, Cases, and Materials*, Third Edition, Oxford, 2003

Dashwood, Alan, och White, Robin, *Enforcement Actions under Articles 169 and 170 EEC*, *European Law Review*, nr 14, 1989, s 388-413

de la Mare, Thomas, *Article 177 and Legal Integration*, i *The Evolution of EU Law*, Edited by Paul Craig and Gráinne de Búrca, Oxford University Press, 1999, s 215-260

Derlén Mattias, *Nationella slutinstansers skyldighet att fråga EG-domstolen – CILFIT-doktrinen efter Lyckeskog*, Europarättslig Tidskrift, nummer 1 2004, s 85-93

Ekelöf, Per Olof och Edelstam, Henrik, *Rättegång Första häftet*, åttonde upplagan, Norstedts juridik, 2002

Ekelöf, Per Olof, Edelstam, Henrik och Boman, Robert, *Rättegång Femte häftet*, sjunde upplagan, Norstedts juridik, 1998

Fritz, Maria, Hettne, Jörgen och Rundegren, Hans, *När tar EG-rätten över? EG-rätten och dess inverkan på den svenska rättsordningen*, utgåva 2, Industrilitteratur AB, 2001

Johansson, Martin, *Artikel 234 – en del av det svenska rättssystemet*, SvJT 2007, s 216-232

Kakouris, C.N. *Do the Member States Possess Judicial Procedural "Autonomy"?* 34 *Common Market Law Review* 1997, s 1389-1412

Lindholm, Johan och Derlén, Mattias *EG-domstolen behåller kontrollen – kraven enligt CILFIT och Foto-Frost efter Gaston Schul*, Europarättslig Tidskrift, nummer 2, 2006, s 377-388

Nergelius, Joakim, *Amsterdamfördraget och EU:s institutionella maktbalans*, Norstedts Juridik, 1998

Schmauch, Magnus, *Lack of preliminary rulings as an infringement of Article 234? (Commission case COM 2003/2161, procedure against the Kingdom of Sweden)*, *European Law Reporter*, nr 11, 2005, s 445-454

Rättsfall

EG-domstolen

Mål 26/62 Van Gend en Loos mot Nederlandse Administratie der Belastingen [1963] ECR 1

Mål 28-30/62 Da Costa en Schaake NV, Jacob Meijer NV och Hoechst-Holland NV mot Nederlandse Belastingadministratie [1963] ECR 31

Mål 6/64 Flaminio Costa mot E.N.E.L. [1964] ECR 585

Mål 11/70 Internationale Handelsgesellschaft mot Einfuhr- und Vorratsstelle Getreide [1970] ECR 1125

Mål 120/73 Lorenz, Rec. 1973, s 1471; svensk specialutgåva, volym II s 177

Mål 166/73 Rheinmühlen-Düsseldorf mot Einfuhr- und Vorratsstelle für Getreide und Futtermittel [1974] ECR 33

Mål 41/74 Van Duyn mot Home Office [1974] ECR 1337

Mål 107/76 Hoffman La Roche [1977] ECR 957

Mål 106/77 Amministrazione delle Finanze dello Stato mot Simmenthal [1978] ECR 629

Mål 148/78 Pubbico Ministero mot Ratti [1979] ECR 1629

Mål 283/81 Srl CILFIT och Lanificio di Gavardo SpA mot Ministero della Sanità [1982] ECR 3415

Mål 44/84 Derrick Guy Edmund Hurd mot Kenneth Jones (Her Majesty's Inspector of Taxes) [1986] ECR 29

Mål C-188/89 Foster mot British Gas plc [1990] ECR I-3313

Förenade målen C-6/90 och C-9/90 Andrea Francovich och Danila Bonifaci m.fl. mot Italien [1991] ECR I-5357

Mål C-91/92 Faccini Dori mot Recreb S.r.l. (REG 1994, s I-3325, svensk specialutgåva, volym 16)

Förenade målen C-46/93 och C-48/93 Brasserie du Pêcheur SA mot Förbundsrepubliken Tyskland och The Queen mot Secretary of State for Transport ex parte: Factortame Ltd m.fl. [1996] ECR I-1029

Mål C-392/93 The Queen mot H.M. Treasury, ex parte: British Telecommunications plc. [1996] ECR I-1631

Mål C-5/94 The Queen mot Ministry of Agriculture, Fisheries and Food, ex parte: Hedley Lomas (Ireland) Ltd. [1996] ECR I-2553

Mål C-178-179/94 och C-188-190/94 Dillenkofer m.fl. mot Bundesrepublik Deutschland [1996] ECR I-4845

Mål C-194/94, CIA Security mot Signalsson och Securitel, [1996] ECR I-2201

Mål C-283/94 och 291-292/94 Denkavit International BV m.fl. mot Bundesamt für Finanzen [1996] ECR I-5063

Mål C-72/95 Aannemersbedrijf P.K. Kraaijeveld BV e.a. mot Gedeputeerde Staten van Zuid-Holland [1996] ECR I-5403

Mål 338/95 Wiener S.I. GmbH v Hauptzollamt Emmerich [1997] ECR I-6495

Mål C-15/96 Kalliope Schöning-Kougebetopoulou mot Freie und Hansestadt Hamburg [1998] ECR I-47

Mål C-387/97 Kommissionen mot Grekland [2000] ECR I-5047

Mål C-441/99 Riksskatteverket mot Soghra Gharehveran [2001] ECR I-7687

Mål C-99/00 Brottmål mot Kenny Roland Lyckeskog [2002] ECR I-4839

Mål C-129/00 Europeiska kommissionen mot Italienska republiken [2003] ECR I-14637

Mål C-224/01 Gerhard Köbler mot Österrike [2003] ECR s I-10239

Svenska rättsfall

NJA 2002 s 75

NJA 2004 s 735

RÅ 1996 ref 50

RÅ 1997 ref 65

RÅ 1997 ref 82 I-II

RÅ 2000 ref 5

RÅ 2000 ref 17

MD 1999:6

Högsta domstolens beslut 12 november 2002 i mål T-2137-01

Högsta domstolens beslut den 16 november 2004 i mål B 4274-04

Högsta domstolens beslut den 8 december 2004 i mål B 3986-01

Högsta domstolens beslut av den 8 december 2004 i mål B 148-03

Högsta domstolens beslut den 28 september 2005 i mål T 180-05

Dom av Göta hovrätt av 27 april 2001 i mål T 33/00

Länkar

Årsrapport 2006

http://curia.europa.eu/sv/instit/presentationfr/rapport/stat/06_cour_stat.pdf

Kommissionens beslut att avsluta ärendet

http://ec.europa.eu/community_law/eulaw/index_en.htm#infractions

Övrigt

Kommissionen, *Informell skrivelse* till Sverige rörande svenskt provningstillstånd i förhållande till artikel 234, från Bryssel, 2003-01-23,

Justitiedepartementet, *Ang: informell skrivelse* rörande svenskt provningstillstånd i förhållande till art 234 i fördraget, från 2003-03-14

Kommissionen, *Formell underrättelse*, överträdelenummer: 2003/2161, SG-Grefte (2004)D/201417, C(2004) 1185, från Bryssel, 2004-04-01

Justitiedepartementet, *Angående formell underrättelse* om att de svenska domstolarnas tillämpning av reglerna om provningstillstånd kan strida mot gemenskapsrätten enligt artikel 234 tredje stycket EG, från 2004-05-26.

Kommissionen, *Motiverat yttrande* riktat till Konungariket Sverige enligt artikel 226 i Fördraget om upprättandet av Europeiska gemenskapen till följd av överträdelse av artikel 234 tredje stycket EG, ärendenummer 2003/2161, C(2004) 3899, från 2004-10-19

Utrikesdepartementet, *Svar på motiverat yttrande* om överträdelse av artikel 234 tredje stycket EG (KOM:s ref. SG(2004) D/204674, ärendenummer 2003/2161), från 2004-12-15